

**NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
VÉDELMI-BIZTONSÁGI SZABÁLYOZÁSI ÉS
KORMÁNYZÁSTANI KUTATÓMŰHELY**

**VÉDELMI-BIZTONSÁGI SZABÁLYOZÁSI ÉS
KORMÁNYZÁSTANI MŰHELYTANULMÁNYOK**

2022/1.

FARKAS ÁDÁM

*A történelmi tapasztalat és a tudomány helye, szerepe a 21.
századi védelmi és biztonsági gondolkodásban*

Rólunk

A műhelytanulmány (working paper) műfaja lehetőséget biztosít arra, hogy a még vállaltan nem teljesen kész munkák szélesebb körben elérhetővé váljanak. Ezzel egyrészt gyorsabban juthatnak el a kutatási részeredmények a szakértői közönséghez, másrészt a közzététel a végleges tanulmány ismertségét is növelheti, végül a megjelenés egyfajta védettséget is jelent, és bizonyítékot, hogy a később publikálandó szövegben szereplő gondolatokat a working paper közzétételekor a szerző már megfogalmazta.

A Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok célja, hogy a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely küldetéséhez kapcsolódó területek kutatási eredményeit a formális publikációt megelőzően biztosítsa, segítve a láthatóságot, a friss kutatási eredmények gyors közzétételét, megosztását és a tudományos vitát.

A beküldéssel a szerzők vállalják, hogy a mű megírásakor az akadémiai őszinteség szabályai és a tudományosság általánosan elfogadott mércéje szerint jártak el. A sorozatban való megjelenésnek nem feltétele a szakmai lektorálás.

A műfaji jellegből adódóan a leadott szövegekre vonatkozó terjedelmi korlát és egységes megjelenési forma nincs, a szerzőtől várjuk az absztraktot és a megjelentetni kívánt művet oldalszámozással, egységes hivatkozásokkal.

A szerző a beküldéssel hozzájárul, hogy a művét korlátlan ideig a sorozatban elérhetővé tegyék, továbbá vállalja, hogy a working paper alapján megírt végleges szöveg megjelenési helyéről a szerkesztőséget legkésőbb a megjelenéssel egy időben értesíti.

A kiadvány ötletét az MTA Jogtudományi Intézet Law Working Papers sorozatának sikeréből merítettük.

Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok 2022/1.

Szerző(k):

Dr. Farkas Ádám PhD százados, tudományos munkatárs

Szerkesztő:

Dr. Kádár Pál PhD dandártábornok

Kiadja

Nemzeti Közszerológálati Egyetem

Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely

Kiadó képviselője

Dr. Kádár Pál PhD dandártábornok

A kézirat lezárva: 2022. január 28.

ISSN 2786-2283

Elérhetőség:

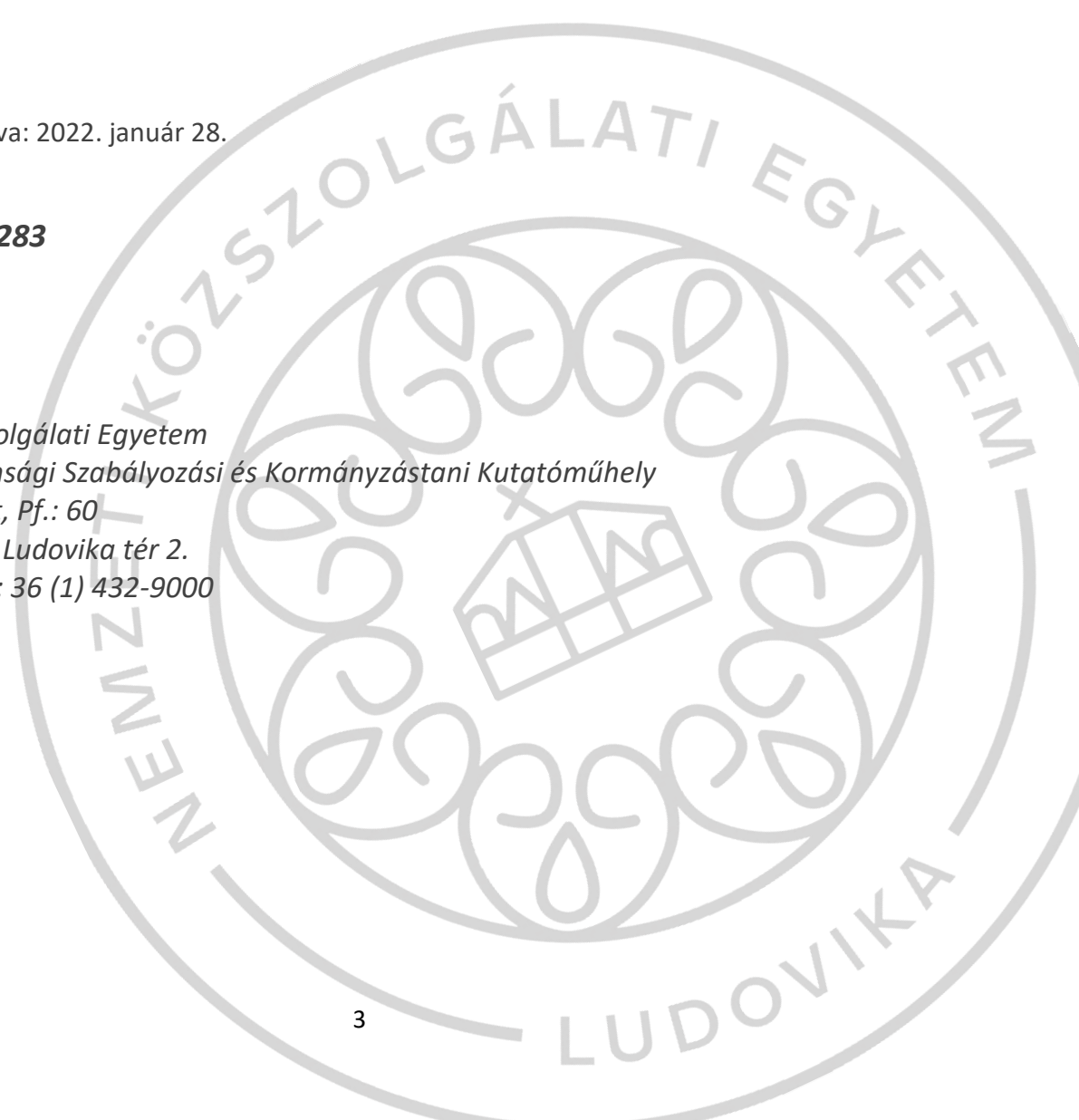
Nemzeti Közszerológálati Egyetem

Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely

1441 Budapest, Pf.: 60

Cím: 1083 Bp., Ludovika tér 2.

Központi szám: 36 (1) 432-9000

Farkas Ádám

A TÖRTÉNELMI TAPASZTALAT ÉS A TUDOMÁNY HELYE, SZEREPE A 21. SZÁZADI VÉDELMI ÉS BIZTONSÁGI GONDOLKODÁSBAN

Az elmúlt fél évtized számos olyan eseményt hozott magával, amelyek gyökeresen megváltoztatták a biztonságról való gondolkodást, az államok védelmi és biztonsági tevékenységeit és mindezek szabályozását is. Az ukrán válság és a jelenleg is lebegtetett orosz-ukrán fegyveres konfliktus, az Iszlám Állam elnevezésű terrorszervezet és annak quasi állama a szír polgárháborúból táplálva, a nemzetközi terrorizmus, a migrációs nyomás, valamint legfrissebben az újbóli tálib hatalomátvétel Afganisztánban és az immár ötödik hullámához érkező COVID-19 világjárvány alkotja a legláthatóbb jeleit az elmúlt időszak változásainak. Fontos azonban kiemelni, hogy a biztonsági környezet ezen legjelentősebb vonulatai mögött számos olyan kísérő jelenség húzódik meg, amelyek a biztonsági környezet további változásaival írhatók le akár a „hagyományos” bűnözés fejlődése, akár a kibertérben zajló cselekmények, akár az államok által elkövetett célzott likvidálások tekintetében.

Az események változásai történelmileg messze nem ismeretlen folyamatokat indítottak be. Egyik oldalról az államok védelmi képességeik fejlesztésébe fogtak, ha úgy tetszik fegyverkezni kezdtek, persze nem csak katonai értelemben. Bővülni kezdett az állami beavatkozás spektruma, mind jogi-adminisztratív, mind pedig képességbeli értelemben, aminek csak egy-egy elemét jeleníti meg a rendőrség militarizálásaként leírt folyamat vagy a katonai erő bevonása rendészeti feladatokba. Részint hasonló folyamatokat a történelem során láthattunk már, amikor a társadalmak és államok külső környezete olyan változásokon mentek keresztül, amelyek technikai és ezzel szorosan összefüggő anyagi, társadalmi, pszichés és politikai okokból korszakos változást hoztak magukkal. Ilyen átfogó változás volt a 18. század végétől kibontakozó ipari, majd társadalmi forradalmak időszaka, majd ezek szerkezetváltásaira is építve a 20. század első felének politikai tömegesedése, ami új és részint elvaduló tömeges mozgalmak kibontakozásához vezetett, melyekre az államok és társadalmak sajátos védelmi válaszokat adtak. Ugyanilyen példaként ragadható meg a légi közlekedés (és hadviselés), illetve a rádiózás majd a televíziózás, amelyek jelentősen átalakították az emberek mindennapi életét, gazdasági környezetét és szokásait, de ezekkel együtt a hatalmak közti versengést, a különféle illegitim – bűnös, destabilizáló – cselekvések palettáját és a fenyegetésekkel szembeni fellépést is. E példák átgondolásával nyugodtan mondhatjuk, hogy a ma ismert és sajnálatosan a napi gyakorlatban is jelentőségre szert tett különleges jogrend – korábban kivételes hatalom – intézménye ezek nyomán jelent meg, erősödött fel Európaszerte,¹ de lényegében a ma természetesnek vett katonai-rendészeti-titkosszolgálati

---

¹ A téma kapcsán lásd: Kádár Pál: A kivételes hatalomtól a különleges jogrend idején bevezethető intézkedésekig. In: Katonai Jogi és Hadijogi Szemle 2014/2. szám, 5-46. o.; Kádár Pál – Farkas Ádám: A különleges jogrendi szabályozás fejlődése és katonai védelmi vonatkozásai. In: Farkas Ádám - Kádár Pál (szerk.): Magyarország katonai védelmének közjogi alapjai. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2016., 275-313. o.; Kelemen Roland: A háború esetére szóló kivételes intézkedéseket tartalmazó 1912. évi LXIII. törvény genezise és sajtó, valamint jogtudományi visszhangja. In: Kelemen Roland: Források a kivételes hatalom szabályozásának magyarországi genezisééről. Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2017., 12-38. o.; Kelemen Roland: A különleges jogrend történeti modelljeinek kialakulása és fejlődése a 20. század második évtizedének végéig. In: Farkas Ádám - Kelemen Roland (szerk.): Szkülla és Kharübdisz között – Tanulmányok a különleges jogrend elméleti és pragmatikus kérdéseiről, valamint nemzetközi megoldásairól. Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2020., 43-79. o.; Kelemen Roland: Az 1912-es kivételes hatalmi törvény születése és rendszere. In:

szervezeti tagozódás² is ezekkel párhuzamosan kezdett kibontakozni, miközben a katonai erők nem katonai feladatkörbe vonása is akkor egy természetes reakció volt.

Felvethető tehát a kérdés, hogy az információs technológiák 20. század végi robbanásszerű és azóta is kitartó dinamikával leírható fejlődése az egyénre, a társadalmakra, a gazdaságra, a politikára és értelemszerűen az illegitim/bűnös/szuverenitássértő magatartásokra és az ezek elleni fellépésre nézve vajon hasonló korszakváltást hoznak-e magukkal, mint amilyen a 19-20. század fordulójától a hidegháborúig élt meg az emberiség vagy sem. A magam részéről úgy vélem, hogy másabb jellegű, de történelmi távlatokban nézve hasonló, tehát korszakos, nem kizárható, hogy korszakváltó átalakulásnak lehetünk tanúi, ami ha akarjuk, ha nem, megváltoztatja a környezetet és benne az egyéni, csoportos, társadalmi és állami viselkedésmintákat, szokásokat, megoldásokat is.

Ebben a változási folyamatban azonban van még egy tényező, amire fontos jelentős figyelmet fordítani. Ez pedig nem más mint a globalizációból és vele a gazdasági és hatalmi erőviszonyok változásából, átrendeződéséből következően az a tény, hogy a társadalmak, államok és lényegében a világ dolgai kapcsán már messze nem magától értetődő, hogy minden jelenségre és kihívásra a „Nyugat” válaszai lesznek domináns hatással. A transzatlanti térségen kívüli szereplők gazdasági, hatalmi, innovációs jelentőségének növekedésével egyértelműen számolni kell az Eurázsia-gondolattal³ is védelem kapcsán.

Ha mindezeket együtt szemléljük, akkor jól látható, hogy a változásokat indukáló alapvetően műszaki tudományos körülmények egyértelműen műszaki tudományos válaszokat igénylő volta mellett az átalakulási folyamat széles körű egyéni, társadalmi, kulturális, gazdasági és nem utolsósorban globális geopolitikai hatásai révén egy jóval szélesebb válaszkészlettel kell számolnunk a stratégiai szinten is ahhoz, hogy magát a helyzetet, annak váltoásaival együtt megfelelően tudjuk értékelni, majd ezekre kellően komplex és adekvát megoldási javaslatokat tudjunk kidolgozni. Barabási Albert László később még idézésre kerülő gondolataira mutatva ugyanis egyik oldalról fel kell ismernünk, hogy az a szemléletünk, amely a problémahalmaz elemeit különválogatta és részenként elemezte, önmagában még nem elégséges és megfelelő a teljes kép viszonylatában. Másik oldalról azonban azt is el kell fogadni, hogy a változások műszaki tudományos alapháttere ellenére az ezt előidéző és globálisan kiaknázó közeg emberi cselekvésekre épül, vagyis pszichológiai, történelmi, kulturális determinációk hatása alatt áll.

Farkas Ádám - Kelemen Roland (szerk.) i.m. (2020) 81-111. o.; Kelemen Roland: A kivételes hatalom kontinentális modelljének eredeti rendszerei - A német és az osztrák kivételes hatalmi struktúra kialakulása és fejlődése az első világháborúig. In: Honvédségi Szemle 2021/3. szám, 126-134. o.; Kelemen Roland: Az angol kivételes hatalom története a kezdetektől a második világháborús szabályozásig. In: Jog Állam Politika 2020/2. szám, 53-65. o.; Kelemen Roland: Az Amerikai Egyesült Államok kivételes hatalmi rendszerének fejlődése a hosszú 19. században. In: Iustum Aequum Salutare 2020/3. szám, 107-120. o.

² Lásd: Farkas Ádám: Az állam fegyveres védelmének alapvonalai. Budapest, Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, 2019.

³ Lásd: Bruno Maçães: Eurázsia hajnala. Az új világrend nyomában. Budapest, Pallas Athéné Books, 2018.; Robert D. Kaplan: Marco Polo világa visszatér. Budapest, Pallas Athéné Könyvkiadó, 2018.; Robert D. Kaplan: A földrajz bosszúja. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2019.; Matthew Sussex – Roger E. Kanet: Russia, Eurasia and the New Geopolitics of Energy. Confrontation and Consolidation. New York, Palgrave Macmillan, 2015.; Mark Bassin – Mikhail Suslov: Eurasia 2.0. Russian Geopolitics in the Age of New Media. Lanham – Boulder – New York – London, Lexington Books, 2016.; Maria Raquel Friere – Roger E. Kanet: Key Players and Regional Dynamics in Eurasia. The Return of the 'Great Game'. New York, Palgrave Macmillan, 2010.; Daniel S. Markey (2020): China's Western Horizon. Beijing and the New Geopolitics of Eurasia. New York, Oxford University Press, 2020.; Farkas Ádám: Az Eurázsia gondolat, mint a nyugati szemléletmód önreflexiójának alapja? Gondolatok Robert D. Kaplan „Marco Polo világa visszatér” című munkája kapcsán. Szakmai Szemle 2020/2. szám, 178-192. o.

Ebből pedig az is következik, hogy a különféle technológiai újítások mindig beépülnek egy humán és társadalomtudományi vonatkozásokkal leírható közegbe, sőt sok tekintetben – mondhatni egy sajátos kereslet-kínálati viszonyban – formálódnak is ezen közeg által, hiszen ennek különféle erőterekből felépülő érdekeinek előmozdítására hivatottak.

A változási mátrixot tehát, amiben élünk, szükségképpen el kell helyezni egy tágabb történelmi kontextusban, illetve egy olyan elemzési mátrixban is, amely a műszaki, technikai diszciplínák és tudományterületek mellett az emberi tényező rendkívül sokrétű vonatkozásaira is kellő figyelmet fordít. Ezek nélkül ugyanis nem igazán kaphatunk valós képet arról, hogy milyen tendenciák szerint is alakul a globális környezet, ahogy arról sem, hogy ezekre a változásokra milyen válaszokat kell adni ahhoz, hogy lehetőségeinkhez mérten a legjobban tudjuk a fejlődést és gyarapodást megalapozó stratégiai érdekeinket és biztonságunkat érvényesíteni, megvédeni.

Úgy is mondhatjuk, hogy a védelem és biztonság kérdéseire is szükséges kiterjeszteni azt a megközelítést, amely tudományterületeken átívelve, hol globálisan, hol térségspecifikusan vizsgálja a jelentős változások hátterét és irányait. Ez a szemléletmód már általános szinten létezik a hazai és a nemzetközi szakirodalomban és tudományos diskurzusban is, abban azonban még jelentős hiányosságok mutatkoznak, hogy a rendkívül komplex és dinamikus változási folyamatok tekintetében a védelmi és biztonsági vonatkozásokat a maguk valós környezetébe, vagyis a történelmi, társadalmi, gazdasági, pszichológiai, kulturális és számos más dimenzióra kiterjedő sokrétűségébe ágyazva próbáljuk értelmezni. Ez a fajta hiányosság pedig pont a Barabási Albert László által helyesen megvilágított rész-egész viszony kettőssége miatt rendkívül veszélyes. Ha ugyanis a védelmi-biztonsági fejlesztéseink nem kellő mértékben tekintenek ki akár stratégiai, akár alacsonyabb szinten a kezelendő kihívások és fenyegetések tágabb környezetére, akkor jelentősen növeljük a tévedés és az inadekvát válaszok kockázatát.

Jelen tanulmány célja ezért felhívni a figyelmet arra, hogy a védelem és biztonság fejlesztése kapcsán a képességek, rendszerek, szabályok fejlesztése, illetve az állami és társadalmi reziliencia fokozása mellett kulcsfontosságú, hogy a stratégia döntések előkészítése, szakami és tudományos hátterének kialakítása terén is növekedjen a történelmi tapasztalatok, illetve a humán- és társadalomtudományok szerepe, mivel ezek nélkül a valóság szeletei veszhetnek el a fejlődést és jólétet megalapozó biztonsági döntések előkészítése, meghozatala során.

A történelmi tapasztalat jelentősége

A történelmi vonatkozások kortárs kérdések eldöntésében betöltött szerepe számos szemlélettel megközelíthető. Vannak, akik szerint a jól átgondolt, ok-okozatiságában is megalapozott döntéseknek előfeltétele bizonyos fokú történelmi megalapozottság. Vannak, akik szerint az elmúlt időszakban olyan markánsak a technikai-társadalmi-gazdasági-politikai változások, hogy a történelmi példákkal való érvelés archaizálás vagy romantikus pátoz. E kettősség nem ritkán politikai színezetet is kaphat, ha a történelmi tapasztalatok felhasználása korszak-kötötten, egyfajta értékítélet és szimpátia alapú választás mentén valósul meg. Ha azonban ezt a kérdést némileg általánosítjuk, akkor úgy vélem közelebb kerülhetünk a történelmi tapasztalatok értékes felhasználási módozatához.

A nemzetek történelme ugyanis etnikai és kulturális sajátosságok mentén alakul és egészében nézve hasonló ahhoz egy nemzet számára, mint ami az egyénnek az emlékezet. Emlékezetvesztéssel lehet élni, adott esetben lehet boldogan is élni. Mindazonáltal azt el kell

ismerni, hogy egy jelentős emlékezetvesztés az egyén alapvető közegét, kötődéseit is rendkívüli mértékben érinti, ami szükségképpen bizonytalanságot eredményez, illetve magában hordozza azt az egyértelmű kockázatot, hogy már megélt hibák és traumák ismétlődhetnek meg, hiszen az emlékezet hiányában az ismétlődő helyzetek hasonlóságai nem lesznek intő jelek. Ezt a fajta értékelést pedig csak felerősítik a tudatalatti – védelmező jellegű – reflexeink, melyek részint örökölt, részint tapasztalati úton „tanult” protokollok, ahogy ezt az evolúciós pszichológia⁴ sok tekintetben kimutatta és amit találoán fogalmaz meg a következő Leda Comsideshez kötött gondolat: „Modern koponyánkban kőkorszaki elme lakik.”⁵ Persze a távolabbi emlékek, a jelenlegi környezetünktől az időbeliség miatt is jelentősen eltérő közegű „történelmi” tapasztalatok relevanciája más-más okokból, de emberi és társadalmi-nemzeti léptékben is talán kevésbé relevánsak a jelen stratégiai döntéseiben, mint a közelebbi emlékek és tapasztalások. Ha azonban ezt az összevetést elfogadhatónak ítéljük, akkor be kell látnunk, hogy a történelmi tapasztalat és annak a sokrétű hatásai a különféle társadalmi, kulturális, politikai, gazdasági fejlődésekben, de a szakmatörténet apropóján akár a műszaki innovációban is jelentős súllyal bír vagy legalábbis inkább biztonságosak a döntéseink vele, mint nélküle.

Ezt a szemléletet általánosságban a történelem hosszú távú hatásai miatt véges-végtelen idézathalmazsal is alá lehetne támasztani. A magam részéről azonban csak néhány olyan példát kívánok e körben felhozni, amelyek talán elgondolkodtató és a jelen tanulmány további részeit megalapozó jelleggel bírnak a kérdés kapcsán. Ehhez úgy vélem John Lukacs munkássága – magyar származásának az amerikai élet hozadékaival való vegyülésén túl is – egy olyan támpont lehet, amire érdemes támaszkodni. Elsőként felidézhető az a gondolata általában a történelem vizsgálata kapcsán, miszerint: „Váltig állítom, hogy az emberi tudás se nem objektív, se nem szubjektív, hanem személyes és részt vevő [...] Tudó és tudott között nincs – nem lehet – választóvonal.”⁶ Ez ugyanis egyik oldalról rámutat arra, hogy egy adott kérdés többek általi elemzésében szükségképpen többes tartalom keletkezik, ami épp úgy igaz a vizsgálódó egyének számára, mint a bevont szakterületekre nézve. Úgy is mondhatnánk, hogy frappáns történelem-elméleti megközelítése ez annak, amit Barabási Albert László a komplexitás kapcsán megfogalmazott. Ugyancsak John Lukacs azonban a cselekvéseink történelmi meghatározottságára, kötöttségére is hasonló könnyedséggel reflektált, mikor azt írta: „Minden emberi tett vagy gondolat több mint reakció, mert nemcsak a múlt hajt bennünket előre, hanem a jövő is vonz – az a kép, amit a jövőről alkotunk magunknak.”⁷ Ezzel a frappáns gondolattal a szerző egyik oldalról alapvetésként veszi, hogy a tetteinknek szükségképpen van egy reaktív jellege, hiszen a jelen cselekvései a múlt alakulásába szükségképpen beágyazottak mind egyéni, mind pedig kollektív szinten. Rávilágít azonban arra, hogy a reaktív jelleg nem kizárólagos és nem mindenre kiterjedő, hiszen cselekvésünket az elérni kívánt jövő is hajtja, amivel kapcsolatban külön fajsúlyos megfogalmazás, hogy azt az általunk alkotott képpel azonosítja, hiszen így a cselekvés motivációja, megvalósulása és

⁴ Lásd: David M. Buss: *Evolutionary Psychology. The New Science of the Mind*. New York, Routledge, 2019.; R. I. M. Dunbar – Louise Barrett (ed): *Oxford Handbook of Evolutionary Psychology*. Oxford, Oxford University Press, 2007.; Bereczkei Tamás: *Evolúciós pszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.; Bereczkei Tamás – Paál Tünde (szerk.): *A lélek eredete. Bevezetés az evolúciós pszichológiába*. Budapest, Gondolat Kiadói Kör, 2010.; Gyuris Petra – Meskó Norbert – Tiszlár Roland (szerk.): *Az evolúció árnyoldala. A lelki betegségek és az alternatív szexualitás darwini elemzése*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014.

⁵ Leda Comsides idézet. In: Alex Fradera: *100 híres mondás – Pszichológia*. Budapest, Kossuth Kiadó, 2020, 132. o.

⁶ John Lukacs: *Isten velem*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2009., 7., 13. o.

⁷ John Lukacs: *A boldogság: feladat*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2018, 15. o.

cselekvése kapcsán is szükségszerűvé teszi a pszichológiai elemet a vizsgálódásban. Ez a komplex szemlélet pedig munkássága egyik olyan sajátossága, amit úgy gondolom, kell, hogy hagyatékeként őrizzünk és vigyünk tovább, de ne csak a történelem, hanem jelen keretek között a védelem és biztonság vonatkozásában is. Ezt alátámasztja azon visszaemlékezése is, miszerint „a háború alatt nemcsak az eszmék érdekeltek, hanem a mozgásuk is: az, ahogy az emberek választják, kölcsönzik, vásárolják, vállalják, képviselik és lecserélik az eszméiket. Olykor ámulva figyeltem az eszmék hatásának két, egymással összefüggő jelenségét: a tehetetlenségi erőt és az opportunizmust.”⁸ Az opportunizmus és az eszmék – tömeges hatás miatti – tehetetlenségi erővé változásával ugyanis Lukacs elgondolkodtató módon mutat rá az egyéni és társadalmi pszichológia és a kulturális vonatkozások fontosságára még olyan történelmileg meghatározó és kiterjedt jelenségek mint a háború viszonylatában is. Érdemes ezen a védelem és biztonság dimenziójában akár a kibertér, akár az újra – persze másabb köntösben, de – érvényesülni látszó kelet-nyugat ellentét, akár a terrorizmus és extrémizmus viszonylatában is elgondolkodni, amihez maga Lukacs is segítséget nyújt a fentebb idézett Comsides idézethez is jól kapcsolható módon a következőkkel: „Ha a történelemnek egyáltalán van tanulsága, akkor az az, hogy a folyamatosság ugyanolyan erős, mint a változás, mert az emberi természet nem változik.”⁹ Ha ezt elfogadjuk, az rendkívüli mértékben felértékeli a humán és a társadalomtudományok és velük a történelem szerepét is a jelen, technológiai meghatározottságú korszakban is.

Persze a történelmi vonatkozások kritikai és komplex környezetre való alkalmazásának más példái is idézendők Lukacs mellett. Jacques Barzun egy rendkívül komplex és történelmileg is jelentős korszakot átfogó elemzés felvezetőjeként mondja azt, hogy a „Nyugat a föld ezer más tájáról összegereblyézett elemekből, eredetiségből és különbözőségekből megalkotott egy par excellence keverék civilizációt. A sokféleség és a számtalan konfliktus színes szöttese ugyanakkor igen karakterisztikus célok szolgálatában állt – ennyiben feltétlenül egységesnek nevezhető –, s e tervek és célkitűzések, eljutva lehetőségeik végső határáig, most szembesülnek azzal, hogy a nagy játszma a végéhez közeledik.”¹⁰ Ezt azonban nem végítéletnek, hanem elemzése megelőlegezett összefoglalásának szánja, amit kiegészít azzal, hogy „A szemben álló elgondolások harca ritkán végződik valamelyik fél teljes győzelmével; az alulmaradó tovább él és küzd; a konfliktus soha nem jut nyugvópontra.”¹¹ Ez a fajta kevésbé idealista történelmi helyzetértékelés a mögötte álló rendkívül sokrétű elemzéssel úgy vélem egyértelmű felhívó jel arra, hogy a változó közegre még nagyobb figyelmet kell fordítani, hiszen a történelem ez eddig ritkán mutatott teljes bukásokat, helyettük inkább lappangó visszatérésekre adott számos példát. Ezt a jelen védelmi-biztonsági kihívásai kapcsán akár az orosz kérdés, akár Kína és Irán, de adott esetben Törökország hatalmi ambíciói, akár a konfliktusos szembenállás visszatérése vagy épp a terrrorszervezetek evolúciója is alátámasztja. Ami számunkra jelentős változás lehet, hogy a majd’ fél évezreden át dominanciát mutató nyugathoz tartozva most sokkal nagyobb figyelmet kell fordítani a minket körülvevő világra és annak mindennemű vonatkozásaira, mint korábban. Ehhez pedig fontos, hogy elgondoljunk azon az értékelésen, amit Oswald Spengler a történelemtudomány kapcsán – annak szükségességét nem vitatva – Lukacsnál talán kritikusan fogalmazott meg a következőkkel: „ha valaki a történelmet tudományosan akarja tárgyalni, akkor ebben – legvégső fokon – mindig lesz valamilyen ellentmondás. A valódi tudomány addig terjed,

⁸ John Lukacs i.m. (2018) 37. o.

⁹ John Lukacs i.m. (2018) 144. o.

¹⁰ Jacques Barzun: Hajnaltól alkonyig. A Nyugati kultúra 500 éve. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2006, 14. o.

¹¹ Jacques Barzun i.m. (2006) 18. o.

ameddig az »igaz« és a »hamis« fogalmi érvényesek. Ez vonatkozik a matematikára csakúgy, mint az anyagot összegyűjtő, elrendező és átrostáló történeti éltudományra. A tulajdonképpeni történeti pillantás azonban, amely csak e ponton veszi kezdetét, már a jelentések ama birodalmába tartozik, ahol nem az »igaz« és a »hamis«, hanem a »felszínes« és a »mély« a mérvadó szavak.”¹² Spengler ezen gondolatainak ugyanis téves értelmezése, hogy a – valljuk be nem ritkán cél és ok nélküli pusztaság meggyőződés miatt – sokféle és versengő történelmi kép hiábavaló lenne. Ez az óvva intés azt erősíti, hogy mind a történelmi, mind a jelenben érvényesülő környezeti sajátosságokat többféle szemüvegen keresztül, diszkurzív módon kell értelmezni ahhoz, hogy minimalizálni tudjuk a tévedés és a vakvágányok lehetőségét. Ez a tétel pedig szükségképpen a védelem és biztonság tekintetében is helytálló.

A történelem sokrétű és tág összefüggésekben való, jelenhez és jövőhöz kapcsolódó elemzésére jó és közismert példát hozott Yuval Noah Harari a *Sapiens*¹³ című munkájában. E kötet az emberiség felhőtlen dicséretének messze nem nevezhető. Sokrétűségével persze alátámasztja az emberi faj rendkívüli történelmi és evolúciós fejlődését és egyediségét a planétán, másik oldalról azonban éles szóval mutat rá a hetvenezer éves „diadalmenet” szinte változatlan – emberi természetbe kódolt – árnyoldalára, ami ma is megkerülhetetlenné teszi a történelmi tapasztalást épp úgy mint a humán és társadalomtudományokat. Harari erre a következőképp világít rá: „Hetvenezer évvel ezelőtt a Homo sapiens még jelentéktelen állat volt, amely a saját dolgával törődött Afrika egyik csücskében. Az ezt követő évezredekben az egész bolygó urává és az ökoszisztéma rémévé küzdötte fel magát. [...] Ráadásul, minden elképesztő dolog dacára, amit az emberiség már képes megtenni, még mindig nem vagyunk biztosak a céljainkban, és elégedetlenebbnek tűnünk, mind eddig bármikor.”¹⁴ Ezen „ítéletével” pedig rámutat a történelmünk, biztonságunk, jól vagy épp rosszul létünk fő mozgatórugójára: az emberre. Ennek egyéni, csoportos, társadalmi szintű ismeretét pedig kulcselemmé teszi a változások viszonylatában. Mindezt persze lehet még tovább fokozni, amit Harari a *Homo Deus*¹⁵ című munkájában meg is tesz. A jelen és a közeli jövő kapcsán ugyanis azt az alapvetést állítja fel, miszerint: „A legtöbb ember nemigen gondol bele, de az elmúlt néhány évtized során sikerült valamennyire megzaboloznunk az éhezést, a járványokat és a háborút. [...] Így hát noha az elnökök, vezérigazgatók és tábornokok napirendje még mindig telis-tele van gazdasági válságok és fegyveres konfliktusok megoldásával, kozmikus léptékben gondolkodva az emberiség végre felemelheti a tekintetét és új horizontok felé nézhet. Ha valóban kezdünk úrrá lenni az éhezésen, a járványokon és a háborún, akkor mi veszi át a helyüket a megoldandó problémák listájának élén?”¹⁶ Ez a kérdés persze szintén az ember természetének kritikus volta felé viszi Hararit, ami újfent érv a történelmi tapasztalat és tanulás, illetve a környezet és az emberiség cselekvéseinek sokrétű elemzése mellett. Ezt pedig rideg számvetéssel foglalja össze a következőkkel: „Múltbéli eredményeink elismerése a remény és a felelősségtudat üzenetét közvetíti, és arra bátorít, hogy a jövőben még nagyobb erőfeszítéseket tegyünk. Annak fényében, amit a 20. században elértünk, többé nem foghatjuk istenre vagy a természetre, ha az emberek továbbra is szenvednek az éhezéstől, a járványoktól és a háborútól. Hatalmunkban áll még jobbra tenni a dolgokat, és még tovább csökkenteni a

¹² Oswald Spengler: *A Nyugat alkonya* I. Noran Libro, 2011, 145. o.

¹³ Yuval Noah Harari: *Sapiens. Az emberiség rövid története*. Budapest, Animus Kiadó, 2017. A továbbiakban: Yuval Noah Harari i.m. (2017a).

¹⁴ Yuval Noah Harari i.m. (2017a) 369. o.

¹⁵ Yuval Noah Harari: *Homo Deus. A holnap rövid története*. Budapest, Animus Kiadó, 2017. A továbbiakban: Yuval Noah Harari i.m. (2017b).

¹⁶ Yuval Noah Harari i.m. (2017b) 11-12. o.

szenvedést. Eredményeink nagyságának elismerése azonban más üzenetet is hordoz: a történelem nem tűri a vákuumot. Ha az éhezés, a járvány és a háború hanyatlóban van, akkor az emberiség teendőinek listájára szükségképpen fel kell kerülnie valami másnak. [...] Az egyik fő teendő az emberiség és az egész bolygó megóvása lesz a saját hatalmunkban álló veszélyektől.”¹⁷ Ez az értékelés pedig – a kötetében rejlő érvek sokaságára támaszkodva – azért is elgondolkodtató, mert helyesen nem kizárta a hagyományos fenyegetéseket, hanem azok mérséklődését jelezte, miközben felhívta a figyelmet arra, hogy ez szükségképpen új fenyegetéseket tűz napirendre. A védelem és biztonság viszonylatában ez a történelmi értékelés azt jelenti, hogy miközben a hagyományos fenyegetések kezelésére is késznek kell lenni és azokat tudni kell értelmezni egy változó, új környezetben, aközben késznek kell lennünk arra, hogy a biztonságot fenyegető új jelenségekre új válaszokat, új szemlélettel tudjunk adni, tanulva a múltból és megfelelően értelmezve a jelent.

Ha a történelmi tapasztalat tekintetében közelebb lépünk a védelem és biztonság kérdéshez, akkor már korántsem nehéz fogódzkodókat találnunk. Egyik oldalról ugyanis ismét gyarapodnak hazai viszonylatban is az olyan művek, amelyek a különféle védelmi és biztonsági dimenziókat, részkérdéseket nem egy általános hadtörténeli, rendészettörténeli, hanem sokkal inkább egy szakmatörténeli és/vagy ehhez párosuló komplexebb állam- és társadalomtörténeli dimenzióban világítanak meg.¹⁸ Másik oldalról a történelmi tapasztalat szerepének elhanyagoltsága terén is vannak olyan közelmúltbéli szakirodalmi példák mind hazai, mind külföldi tekintetben, amelyek szerencsére alapvetően nem a hangulatkeltő „szakcikkek” és publicisztikák drámaiságával, de kellően megalapozott és mégis konstruktív kritikával mutattak rá arra, hogy bizony a történelmi tapasztalatok elhanyagolása, elfeledése a ma kihívásainak kezelésére is visszasan hathat, hiszen rendszereink, megoldásaink is hiányossá válnak, ha gondolkodásunkból hiányzik a megfelelően kiértékelt történelmi ismeretanyag. Erre a különleges jogrend témája épp úgy példákat hoz, mint a védelem és biztonság közjogi keretrendszerének egyes sajátosságai, vagy akár a hírszerzés kérdésköre.

A hírszerzési vonatkozást és annak a történelmi és civil tudományos hiányosságait azért is érdemes külön is kiemelni, mert a közelmúltban magyar nyelven is elérhetővé vált Christopher Andrew két kötetes egyetemes hírszerzés-történeli¹⁹ munkája,²⁰ amely sok esetben sajátos szemüvegen át helyezi történelmi kontextusba a hírszerzés fejlődését, sőt egyértelműen nyugat-fókuszú arányokat mutat, mégis számos olyan elgondolkodtató kritikát megfogalmaz,

¹⁷ Yuval Noah Harari i.m. (2017b) 26. o.

¹⁸ Példaként lásd: Forgács Balázs: Gerillák, partizánok, felkelők. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020.; Jagadics Péter – Rajos Sándor – Simon László – Szabó Károly: A magyar katonai elhárítás története 1918-2018. Budapest, Metropolis Media Group Kft., 2018.; Drusza Tamás (szerk.): A magyar elhárítás fejlődése. Tanulmányok a katonai és polgári nemzetbiztonsági elhárítás múltjáról, jelenéről, jövőjéről. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019.; Boda József – Regényi Kund (szerk.): A hírszerzés története az ókortól napjainkig. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019.; Andreides Gábor – M. Madarász Anita – Soós Viktor Attila (szerk.): Diplomácia – Hírszerzés – Állambiztonság. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2018.; Farkas Ádám: A [hon]védelmi alkotmány kialakulása a polgári Magyarországon 1867-1944. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2019.

¹⁹ E körben fontos kiemelni, hogy a kötet vonatkozásában a hírszerzés kifejezés a hírszerzést és elhárítást élesen elválasztó magyar felfogással szemben az angolszász megközelítést tükrözi. Ennek megfelelően a kötet az információszerezésre, befolyásolásra törekvő és szükségképpen az adott országon kívülre irányuló nemzetbiztonsági/titkosszolgálati funkciók mellett kiterjed az ország törvényes rendjét, nemzetbiztonsági érdekeit sértő, veszélyeztető tevékenységek titkosszolgálati eszközökkel történő elhárításának egyes aspektusaira is.

²⁰ Christopher Andrew: Titkos világ I. A hírszerzés története Mózesztől az orgyilkosok aranykoráig. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2021.

amelyek meglátásom szerint a védelmi és biztonsági szisztéma egészére is bátran kivetíthetők lennének, ha mélyebben belegondolunk azokba. E munkának ugyanis már a felütése is jelentős üzenetet hordoz, mikor úgy fogalmaz, hogy a „huszonegyedik század hírszerzése hosszú távú történelmi amnéziától szenved.”²¹ Ez pedig párosul a nyugati önreflexió szükségességét sürgető kritikával, mikor azzal szembesíti az olvasót, hogy „az első könyvek, amelyek amellet érvelnek, hogy a hírszerzésnek központi szerepet kell adni háborúban és békében, nem Görögországban vagy Rómában születtek, hanem az ősi Kínában és az indiai szubkontinensen...”²² A szerző munkája mára mutató célokkal tekinti át az egyetemes – jelentős részben nyugati – történelmet a hírszerzés szemüvegén át, hogy időről-időre felhívja arra a figyelmet, mekkora hátrányt jelent az, ha a hírszerzés – és még tágabban a védelem és biztonság – intézményeiben a történelmi tapasztalat és szélesebb körű kulturális nyitottság nem kellő mértékben jelenik meg. Fontos figyelemfelhívás e tekintetben az is, hogy a hírszerzés kérdését elemző Andrew a bevezető gondolatok között mekkora jelentőséget tulajdonít Szun Ce közismert művének, az indiai Arthaszásztra gondolatainak, Arisztotelés Politikájának és Machiavelli „A fejedelem” című művének. Ez ugyanis egyértelművé teszi, hogy a hírszerzés – mint az állam védelmi és biztonsági funkcióinak egy szférája – szervesült része a történelmi, társadalmi, politikai valóságnak és vele sok más mellett az arcanum imperii-nek²³ is. Ebből azonban annak is egyértelműen következnie kell, hogy a hírszerzés speciális működése ezer és ezer szálon kell, hogy táplálkozzon mindazon körülményekből, amelyek körében működik, ideértve az emberek, társadalmak, államok egyéni és kollektív pszichéjét, történetiségét, kulturális sajátosságait, gazdasági helyzetét és céljait, illetve egyéni és intézményi működését és szokásait. Ez pedig más-más aspektusban a védelem és biztonságsvavatolás egészére kivetítendő, természetesen a részek – szférák, funkciók – kölcsönhatására is figyelmet fordítva.

Aki pedig azt gondolná, hogy a különféle technológiák által dominált 21. században ezek a tényezők súlyukból majd vesztenek, azoknak Andrew komoly ellenvéleményt fogalmaz meg a következőkkel: „a kiberhadviselés és a terroristák esetleges tömegpusztítófegyverhasználatából származó fenyegetettségérzet drámaian új kihívásokkal szembesíti a huszonegyedik századi hírszerző közösségeket. Hogy ezeknek megfelelhesenek, olyan hatékonyan, amennyire csak lehetséges, szükségük lesz a hosszú távú perspektívára, amelyet gyakran elfelejtettek vagy ignoráltak. [...] Hogy a történész John Bew-t idézzük: A történelem nem adja könnyen magát a PowerPoint-bemutatóknak és az executive summary-knek, amelyekre politikusaink egyre inkább hagyatkoznak... a történelem igazi megértéséhez türelemre van szükség, amit nem könnyű kibékíteni a politika sürgetésével. Jó kiindulópont, ha a múltat a bölcsesség forrásaként tekintünk, nem pedig revelációként.”²⁴ Ez a javaslat messze túlmutat a hírszerzés kérdésén, persze az rajtunk áll, hogy mindezt milyen mértékben akarjuk megérteni és elfogadni úgy a védelem és biztonság dimenzióiban – és jelenleg Magyarországon annak reformja kapcsán –, illetve azon túlmutatva az állami és társadalmi működés egészében nézve. E döntésünktől függetlenül azonban Andrew gondolata is azt erősíti, hogy a történelmi távlatoknak igenis jelentőséget kell adni mind absztrakt, mind

²¹ Christopher Andrew i.m. (2021) 13. o.

²² Christopher Andrew i.m. (2021) 16. o.

²³ A fogalom a hatalom titkát vagy a hatalom titkos művészetét jelöli és az antikvitásig nyúlik vissza lényegében megalapozva a formális és az informális hatalom értelmezésbeli különválasztását. Ezzel kapcsolatban lásd: Szűcs Zoltán Gábor – Gyulai Attila (szerk.): A hatalom kódjében. Bevezetés a realista politikaelméletbe. Budapest, L'Harmattan, 2016.

²⁴ Christopher Andrew i.m. (2021) 26. o.

különös szinten, mivel az egyik oldalról példázatokat tárhat elénk, másik oldalról pedig segíthet bennünket a jövőre vonatkozó prognózisaink és terveink eredményesebb kialakításában.

A történelmi vonatkozásokat illető gondolatmenet végén azonban fontos két dologra felhívni a figyelmet. Az egyik az, hogy a történelem és a védelmi-biztonsági funkciók közti diszharmónia nem csak a „szakemberek” és a politikusok mulasztásának tudható be. Erre nézve Andrew egy David Dilks-szel közös 1984-ben írt értékitéletét hozza fel, miszerint „a hírszerzés a legtöbb politikával és nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó történelmi írás »hiányzó dimenziója«. »Az akadémia történészei gyakorta hajlamosak, hogy vagy egészében ignorálják a hírszerzést, vagy kis jeletőségüként kezeljék»²⁵ Ez pedig a hadtörténet önállósága ellenére kivetíthető az állam védelmi és biztonsági funkcióinak egészére is. A megfelelő irányú változáshoz tehát az akadémiai körök támogatására épp úgy szükség lesz a történelemtudománytól az összes érintett humán és társadalomtudományig, mint a „szakemberek” és technokraták szemléletváltására. A másik dolog, ami az előzőekben írtakból következik, az az, hogy a történelem leírónak tekintett megállapításai mögött mindig az elemző szemlélete húzódik meg és mindig számos-számtalan más területre mutató kapcsolódással kell számolni. Ezeket a történelem szakterületei is jól mutatják például a kultúrtörténettől, a szakmatörténeten, gazdaságtörténeten, hadtörténeten át egészen politika- és a vallástörténetig. Ez a sokrétűség jelen gondolatmenetben is szükségessé teszi, hogy a védelem és biztonság kapcsán a további humán és társadalomtudományi kapcsolódásokat is felvillantsuk.

Bölcsészeti-, Humán- és társadalomtudományi kapcsolódások a védelem és biztonságsszavatólás tekintetében

A védelmi és biztonsági tevékenységeket megkerülhetetlen determinálják az emberi és társadalmi tényezők. Egyik oldalról e tevékenységek emberi, társadalmi érdekek védelmét, előmozdítását szolgálják. Fejlődésük, működési hatékonyságuk jelentős részben épül a társadalom biztonságpercepciójára és –tudatára, történeti és kulturális sajátosságaira, illetve ezekhez kapcsolódva politikai identitására és vezetésére. Magától értetődő ugyanis, hogy egy olyan társadalmi közegben, ahol a védelmi és biztonsági szervezetek szerepéhez nem társul egyfajta bizalom és szükségszerűség-érzet, ott az érintett szervezetek hatékonysága és fejlődése is csorbákat fog szenvedni. Másik oldalról az emberi és társadalmi faktorok szerepe a védelmi és biztonsági funkciók által kezelt cselekmények és események dimenziójában is kimagasló. A megelőzendő, elhárítandó, reagálást igénylő magatartások ugyanis mind rendelkeznek egyéni és társadalmi sajátosságokkal, kulturális vonatkozásokkal, illetve sok esetben politikai kapcsolódásokkal is. Az egyéni és társadalmi tényezőnek még a természeti eredetű események kezelésében is jelentős szerepe van, hiszen bár – közvetlenül – nem emberi cselekvés váltja ki a különféle katasztrófákat, azok megelőzésében és kezelésében kulcsjelentőségű a védelem hatékonyságában, hogy várhatóan hogyan reagálnak majd az érintett emberek, illetve a társadalom egésze a védekezésből eredő intézkedésekre. Ez utóbbit a különféle katasztrófák nyomán bevezetett intézkedések épp úgy igazolják szerte a világból, mint a jelenleg is zajló COVID-19 járvány és az annak nyomán alkalmazott, a közvetlen járványkezelési körön messze túlmutató intézkedések igénye, megítélése, fogadtatása.

²⁵ Christopher Andrew: Titkos világ II. A hírszerzés története az első világháborútól 9/11-ig. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2021, 1110. o.

A társadalmi tudat szerepét a – védelmi és biztonsági funkciók sorsának alakulásában is jelentős, az intézményi és garanciális keretekben pozitív, a társadalmi megítélés és a képességek tekintetében azonban negatív változást hozó – magyar rendszerváltás vonatkozásában jól ragadta meg Dessewffy Tibor, amikor a szociológiai elemzés vonatkozásában a következőket írta: „A rendszerváltás időbeli komplexitásának leírására alighanem Dahrendorf három idősíkja a leggyakrabban idézett metafora. E szerint a jogi, gazdasági és társadalmi értékek, attitűdök átalakítását eltérő – hónapokban, években és évtizedekben mérhető – időhorizontokon kell elképzelnünk. Dahrendorfnak az átalakulás különböző időtávlatairól szólva kétségkívül igaza volt – de ebből a képből fájdalmasan kimaradt a történelem maga. Pontosabban, a három idősík metaforájának ki nem mondott alapja a kilencvenes évek optimizmusa: a haladás volt. Azért nem érdemes beszélni a történelemtől külön, mert alapvetően jó irányba csordogálnak a dolgok. Csak az ütemezés, a célba érkezés időpontja a kérdéses, a cél maga adott, világos és tisztán leírható. A jelenből visszatekintve ez az optimizmus egyre furcsább. Hiszen a morden történelemben számtalan példát találhatunk arra, hogy negyed évszázad alatt nem csak hatalmas változások történhetnek az egyes közösségek, nemzetek életében, hanem ezek a változások sokszor totálisan átalakítják a kezdeti kiinduló kereteket. Nem szándékolt következmények sokaságán át olyan új modellekbe sodorják a szereplőket, ahol teljesen új rendszerekkel és valóságértelmezésekkel kell szembesülniük.”²⁶ Ez a sok tekintetben úgy vélem, nehezen vitatható helyzetértékelés a magyar sajátosságokon túl is kiválóan írja le azt a változást a világ alakulása és benne különösen a geopolitikai és biztonsági környezet változásai terén, ami az eufóriától visszavezetett a hatalmi versengés, illetve a nem állami szereplők hatóképességének növekedése révén a sokkal összetettebb kihívási és fenyegetési mátrix megtapasztalásáig.

Ennek fontossága azonban nem igazán abban ragadható meg, hogy a szerző negyed évszázaddal a kétpólusú világrend felbomlása után megállapította, hogy a kezdeti optimizmustól messze eltérő módon alakultak a világ és benne a nemzetek dolgai. Véleményem szerint kiolvasható ebből egy mögöttes üzenet is, aminek az a lényege, hogy egyes – történelmileg pillanatnyi – helyzetek adótnak és tartósnak vétele, majd dogmává szilárdulása egyértelműen egy téves biztonságérzetet, ha úgy tetszik elbizakodottságot eredményez annak a feltevésével, hogy „alapvetően jó irányba csordogálnak a dolgok.” Ez ugyanis az elemzés szempontjából indokolatlanná, életszerűtlenné, szükségtelenné teheti mindazokat a vizsgálódásokat, amelyek ennek a képzetnek az ellenkezőjét veszik alaphipotézisként, de legalábbis megkérdőjelezzik a rendbenlét állapotát, amiből végső soron a fősodor eufóriájától eltérő elemzések háttérbeszorulása, illetve az ezen eufóriával kevésbé összeférő képességek elhanyagolása következik. Bár a történelem nem preferálja a mi lett volna ha kérdését, érdemes Dessewffy gondolatain elindulva feltenni a kérdést, hogy ha a transzatlanti térségben nem uralkodik el az „alapvetően jó irányba csordogálnak a dolgok” érzés és vele egy örök béke vagy történelem vége²⁷ vízió, akkor vajon az államok olyan mértékben csökkentették volna védelmi képességeiket, ahogy az elmúlt harminc évben tették? Akkor vajon a nyugati társadalmakban ilyen mértékben lett volna sokadlagos kérdés –

²⁶ Dessewffy Tibor: A gonosz szociológiája. Budapest, Geopen Könyvkiadó, 2014, 6-7. o.

²⁷ Francis Fukuyama „A történelem vége és az utolsó ember” című munkájának címe időleg „kultikus” tétellé vált, amely utóbb nem igazolódott be, igaz hozzá kell tenni, hogy maga Fukuyama nem egy konfliktusok nélküli világot vázolt fel, hanem annak a lehetőségét, hogy a társadalmak globálisan egységes modell szerint szerveződjenek, ami mérsékli a nagy történelmi kataklizmák lehetőségét. Lásd: Francis Fukuyama: A történelem vége és az utolsó ember. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2014.

a nagyhatalmakat leszámítva – a védelem és biztonságsvavatolás kérdése és ahhoz az állami szerepvállalás támogatása? El nem nyújva a feltételes kérdések sorát: Akkor vajon ennyire váratlanul és megrázó módon érintette volna a transzatlanti térség államait és társadalmait a biztonsági környezet azon változásainak sora, melyekkel a 21. század első évtizedének vége óta a kibertámadások léptékének megugrásával, az úgynevezett hibrid hadviseléssel, a nemzetközi terrorizmus időről-időre kiújuló és egyre összetettebb és hatóképesebb fenyegetésével vagy akár a nagyhatalmi versengés egyértelmű, fegyverkezési versennyel párosuló kiújulásával együtt szembe kellett nézni? Ez a kérdéssor persze messzire, sokféle érvelési variáció felé vezethet, azonban arra egyértelműen rámutat, hogy a védelem és biztonságsvavatolás megkerülhetetlen kölcsönhatásban áll a társadalmi – és ezen belül a politikai – biztonságtudattal, amely kölcsönhatás szükségképpen egyenlőtlen, hiszen a társadalmi viszonyok sokrétűsége jóval kiterjedtebb, mint az annak részét képező biztonsági szféra, mindazonáltal a védelem és biztonságsvavatolás egy olyan speciális eleme ennek a képletnek, amely a kölcsönhatásosságban rejlő információcsere és kooperáció folyamataiba olyan sajátos attitűdöt kapcsolhat be, ami megfelelő – több évtizedes – recepció esetén olyan közegben is társadalmi alapvetéssé tud válni, ahol a hagyományos védelmi és biztonsági fellépés történelmi tapasztalatanyaga kisebb a gazdasági, társadalmi, politikai vonatkozások többi eleméhez képest. Ezt akár Svájc, akár az elmúlt évtizedekben Szingapúr példája, de végső soron a skandináv térség államai is jól példázzák.

A védelem és biztonságsvavatolás ilyen módon megkerülhetetlen emberi és társadalmi kötöttsége a kapcsolódó szakmai és tudományos tevékenységek tekintetében tehát egyértelműen kölcsönhatásosságot feltételez az optimális eredményesség érdekében. Ebben a képletben úgy fogalmazhatunk, hogy a védelmi és biztonság szak- és tudományterületek számára a tőlük elkülönült – a továbbiakban „civil” – bölcsész-, humán- és társadalomtudományok egy saját erőforrásokból hatékonyan el nem látható, speciális elemzési és értékelési szaktevékenység halmaza jelentenek, hiszen az egyes érintett tudományterületek is rendkívül sokrétűek, illetve azokra nézve is fokozódó tudományos kihívást jelent a dinamikus változó környezet tudományos lekövetése. Természetesen egyes „civil” tudományterületek védelmi és biztonsági sajátosságainak vizsgálata nyomán időről-időre új és új szakterületek alakulnak ki, amelyek a két szféra közti átmentet képeznek, mint például a katonaszociológia vagy a kirminálszociológia, de ezek a sajátos vizsgálati horizont hatékonyabb elemzése érdekében figyelmüket a sajátos vizsgálati tárgykörre fókuszálják. A biztonsági környezet komplexitása és dinamikus változása miatt azonban a hatékony elemzéshez és értékeléshez az ilyen összekötő jellegű, speciális szaktudományok mellett az általános „civil” szakmai és tudományos ismeretek kooperáció útján való megértésére, védelmi és biztonságsvavatolási értelmezésbe transzformálására is szükség van. Ugyanígy szükséges azonban a megértés és recepció ennek a viszonyoknak a fordítottjában, egyszerűbben fogalmazva: a „civil” tudományos gondolkodásban is ki kell alakítani, illetve meg kell erősíteni azt az igényt, hogy időről-időre hiteles szakmai és szaktudományos ismereteket építhessenek be saját gondolkodásukba és vele tudományos működésükbe.

Ennek a kölcsönhatásnak az optimalizálása azonban szerepfelfogás kérdése is. A hidegháború időszakában a védelem és biztonságsvavatolás képviselőinek erős érdekérvényesítő képessége nem volt kérdés, ami miatt nem meglepő, hogy a bipoláris világrend végével a „civil” gondolkodás az eufórián túl a védelmi szféra korábbi dominanciájának hátulütői miatt is elfordult ezektől a területektől. A technológiai, gazdasági, társadalmi és vele biztonsági fejlődés azonban egyértelművé teszi, hogy ez a különállás nem tartható fenn, ami ugyanakkor

nem jelenti, nem jelentheti azt, hogy a védelmi szféra fellépését igénylő jelenségek fokozódása a hidegháborús dominanciát hozná vissza. A szerepeknek, attitűdöknek ebben a relációban is meg kell újulnia, éppúgy, ahogy az értelmiségi szerepkörnek általában. „Épp 1989-ben jelent meg Zygmunt Bauman az értelmiségi szerepekről és hangsúlyváltásról szóló könyve, A törvényhozók és tolmácsok. Ebben Bauman mellett érvel, hogy a hagyományos megmondó, törvényhozói értelmiségi szerep kifulladásban van, a posztmodern széttöredezettségben elsősorban tolmácsokra van szükség, akik képesek az elkülönülő életstílusok, gondolkodásmódok és társadalmi alrendszerek között hídként, kommunikációs kapocsként, az átjárást biztosító útikalauzként működni.”²⁸ Ennek a szerepváltozásnak a megértése és elfogadása azonban nem csak a kooperációk közvetlen szemléleti hatékonyságának fokozása érdekében fontos. Egyik oldalról látni kell, hogy ha a védelmi és biztonsági diszciplínák szaktudása hiteles és naprakész módon tud háttérinformációként megjelenni a „civil” tudományos gondolkodásban, akkor az idővel szükségképpen átszűrődik az oktatásba, a napi események szakértői elemzésébe, végső soron pedig a társadalmi tudatba és vele a politikai döntéshozatalba is, vagyis ez utóbbi szférákat megalapozottabb, szakszerűbb információkkal tudja ellátni, mint az elzárkózásra jellemző – internetes keresésre, bizonytalanabb forrásokra, vagy ismeretségi körbe tartozó de nem biztos, hogy naprakész szakértelemre építkező – megoldások. Ugyanez azonban fordítva is igaz, hiszen a védelmi és biztonságsvavatolási tevékenységeknek az egyéni, társadalmi, gazdasági, stb. relációk valós és szakszerű értékelésének absztrakcióira kell építenie saját működését és szemléletmódjának érvényesítését. Ha az ehhez szükséges információk és szemléletmódok nem követik az adott tématerület változásait, újdonságait, akkor a legkorszerűbb védelmi és biztonsági módszerek és eszközök mellett is hibás, de legalábbis korszerűtlen alapvetésre fog épülni minden olyan javaslat, majd döntés, ami a kölcsönhatásosságból fakadó megfelelő és újszerű információk hiányában történik meg. Ennek a példáját adhatja a transzatlanti térségen kívüli hatalmi szereplők helyzetének, szerepének és képességeinek értelmezésében az elmúlt három évtizedben megélt ritmusvesztés is, ami aztán akár a Közel-Kelet és a „Nyugat” viszonyulásban, illetve a demokrácia-export kérdésben, akár Kína szerepének megítélésében, akár az Oroszország-NATO, valamint az orosz-ukrán relációban ma komoly hatásokat fejt ki. Mindezeknek a táptalajában komoly komponens a nem feltétlenül helyes – értelmiségi, majd abból társadalmivá növekvő – szerepfelfogás, ahogy erre Bauman a Nyugat egészére nézve mutatott rá az imént leírt gondolatkörben, mikor kritika tárgyává tette azt, hogy a Nyugat a tizenhét és huszadik század között a maga szerepét radikális törésként, fordulatként értelmezte az egyetemes történelemben, majd önmaga igazolására fókuszált, hogy aztán rá kelljen ébrednie, hogy ez a megközelítés sem belső, sem küldő relációkban nem biztos, hogy helytálló a történelmi változások színpadán.²⁹

Ennek a felismerésnek a súlyát egy teljesen más megközelítésben jól tükrözi a világhírű mitológia-kutató Joseph Campbell, mikor egy interjú kötetben úgy fogalmaz: „Olvass mítoszokat. A mítoszok megtanítanak rá, hogy befelé fordulj, és hozzásegítenek ahhoz is, hogy megértsd a szimbólumok üzenetét. Olvasd mások mítoszait, ne csupán a saját vallásodét, ugyanis a saját vallás történeteit az ember hajlamos tényként kezelni, ám ha másokhoz fordul, jobban kinyílhat azok üzenetére. A mítosz segít, hogy kapcsolatba lépj az igazi élet tapasztalatával. Megtanít rá, hogy micsoda ez a tapasztalat.”³⁰ Amiről ugyanis Campbell beszél

²⁸ Dessewffy Tibor i.m. (2014) 9. o.

²⁹ Vö.: Zygmunt Bauman: Legislators and Interpreters. On modernity, post-modernity and intellectuals. Cambridge, Polity Press, 1987, 110-148. o.

³⁰ Bill Moyers – Joseph Campbell: A mítosz hatalma. Budapest, Helikon Kiadó, 2019, 28. o.

az messze több mint személyes világlátás és megértés, az egy attitűd, ami ahhoz segít hozzá, hogy a világot leírni hivatott történekek szimbolikájának, jelrendszerének megértésében lépünk előrébb úgy, hogy közben kilépünk a saját kultúránkba fordulás hátrányaitól. A mítoszok kapcsán Campbell arra sarkall, hogy meg kell érteni a rajtunk kívül álló világot, aminek a sokrétűségében sok sajátos felfogás, szimbolika és kultúra jelenik meg, amelyek megértése nélkül nem közelíthetjük meg a világ igazi valójának megértését. Ha mindezt az előző gondolatokra, illetve a védelem és biztonságsvavatolás kérdésére vetítjük, akkor egyértelmű, hogy a világ többi részére, a létezés más-más dimenzióira, illetve az ezeket vizsgáló szak- és tudományterületekre való nyitottság nélkül, javaslatunk, döntéseink, fejlesztéseink és terveink nem lehetnek közel ahhoz az optimumhoz, amit a valódi környezet megkövetel. A szóban forgó optimumnak az elérése tehát szemléleti változást igényel. Ennek akár az egyik folyamánként is értelmezhető a már említett Eurázsia-gondatör, azonban látni kell azt is, hogy ez a szerepfelfogás változás még sok kihívás és feladat előtt áll és ebben a védelmi és biztonságsvavatolási szférának is épp úgy komoly tennivalói vannak, mint a „civil” tudományos közegnek, illetve e kettő együttműködéseinek. Ezt tükröző pozitív jelzéseként ragadható meg a különféle már említett szaktudományterületek kialakulása mellett az a tény, hogy különösen az újnak ható jelenségek – mint például a kibertér – vonatkozásában felértékelődni látszik a kihívások összetett, sokrétű, diszciplínákon átívelő elemzése. E tekintetben a biztonság és szabadság viszonyulása, a kibertér és a pszichológia, a kibertér és a jog, a kibertér és nagyhatalmi cselekvések mind-mind pozitív példákat mutatnak.³¹

A pozitív példák pedig tovább erősítik azt a megállapítást, hogy a dinamikus változó és történelmi távlatokban hullámzó, de hosszan tartó módon – eddig – soha nem stagnáló biztonsági környezetben rendkívüli módon felértékelődik mindazon diszciplínák szerepe, amelyek a biztonsági környezetet magában foglaló vagy formáló nagyobb rendszerek, illetve a biztonsági kihívásokat és fenyegetéseket a csoportostól az egyéni szintig meghatározó motivációk jobb megértését, pontosabb elemzését segíthetik. Ebben a hagyományosan nagy súlyú tudományterületek mellett az új diszciplínáknak is fontos szerepe lesz. Ezt jól példázza az a – védelem és biztonságsvavatolási tapasztalatokon nyugvó – gondolatmenet, amivel Simon Sinek vezetési és marketing tanácsadó a „Végtelen játék” című kötetét felvezeti: „Évtizedekkel a vietnami háború után Robert McNamarának lehetősége nyílt találkozni Nguyen Co Thachkal, aki 1960 és 1975 között az észak-vietnámi külügyminisztérium vezető Amerika-szakértője volt. [...] »Valószínűleg egyetlen történelemkönyvet sem olvasott – korholta őt Thach McNamara elmondása szerint. – Mert ha olvasott volna, tudná, hogy mi nem a kínaiak vagy az oroszok bábjai vagyunk... Hát nem érti, hogy ezer éve harcolunk a kínaiakkal?» Majd így folytatta: »A függetlenségünkért harcoltunk! És küzdöttünk volna utolsó vérig! Ennyire elszántak voltunk! Nincs annyi amerikai bomba, nincs az a nyomás, ami megállított volna minket!« Az észak-vietnamiak végtelen játékot játszottak, végtelen gondolkodásmóddal. Az Egyesült Államok vezetése azt feltételezte, hogy a vietnámi háború véges vállalkozás, hiszen a háborúk többnyire valóban véget érnek egyszer. Valamiféle könnyen mérhető véges céljuk van: például egy terület megszerzése. Ha a szemben álló felek világos politikai céllal lépnek be a háborúba, akkor azt kiáltják ki győztesnek, aki elsőként eléri

³¹ A téma kapcsán példaként lásd: Mary Aiken: Cyberscapda. Budapest, Harmat – Új ember, 2020.; Kiss Tibor – Parti Katalin – Prazsák Gergő: Cyberdeviancia. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019.; Gyekiczky Tamás (szerk.): Határtér. Digitális kihívások a jogban. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2021.; Henry Farrell – Abraham L. Newman: Magánszféra és hatalom. Budapest, Pallas Athéné Könyvkiadó, 2020.; Csink Lóránt (szerk.): A nemzetbiztonság kihívásainak hatása a magánszférára. Budapest, Pázmány Press, 2017.; William Nester: Putyin virtuális háborúja. Budapest, Hajja Book Kft., 2020.

őket. Ilyenkor aláírják a békeszerződést, és a háború véget ér. De ez nem minden esetben van így.”³² A példa fontossága, ami mellé az arab tavasz kérdését, az afganisztáni vállalkozást, de nem zárható ki, hogy idővel az ukrán-orosz helyzetben vállalt nyugati szerepet is valamely módon majd fel lehet sorolni, nem annak az újbóli aláhúzása, hogy adott fellépés kudarcra zárult. A példa súlyát az adja, hogy a szemléletbeli különbségek és vele a szemléletmódok eltérőségeinek, sajátosságainak megismeréséhez szükséges képességek kialakításának és alkalmazásának mekkora szerepe lehet a történelmi léptékű döntésekben is. Azt pedig, hogy ez a fajta vezetés-elméleti, játékelméleti megközelítés nemcsak a korábbi tapasztalatok feldolgozásában lehet hasznos, hanem a jövőbeni döntések megalapozásában is, jól mutatja Sinek azon gondolata, amit már az üzleti élet kapcsán fogalmazott meg, de a védelmi és biztonsági tevékenységekre is értelmezhető a döntéshozó (játékos) és a környezet kapcsán: „1. Nem rajtunk múlik, hogy az adott játszma véges vagy végtelen. 2. Az viszont rajtunk múlik, hogy beszállunk-e a játékba. 3. Ha beszállunk, akkor csak tőlünk függ, hogy véges vagy végtelen gondolkodásmóddal játszunk”³³ Ez ugyanis rámutat arra, hogy a környezetet és a többi „játékost” a lehető legjobban meg kell próbálni kiismerni ahhoz, hogy megfelelő lépéseket tehessünk. Ehhez pedig szükséges a megfelelő elemző képességekkel bírunk vagy azokat valamiképp bevonunk tevékenységünkbe. Ez pedig tovább erősíti a védelmi és biztonsági szféra viszonylatában a különféle tudományokkal való kooperáció és az ehhez szükséges saját – szaktudományos és multidiszciplináris – tudományos közvetítő/fordító képességek meglétét, erősítését.

Az előzőekben érintett megállapítások, „felismerések” kapcsán fontos azonban rögzíteni, hogy azok nem újszerűek. A helyzet inkább az, hogy a Dessewffy által kiemelt attitűd, az „alapvetően jó irányba csordogálnak a dolgok” tudatállapot miatt sokáig ezek a megállapítások nehezen tudtak meggyökerezni. Jelenleg a biztonsági környezet romlása és a transzatlanti térség államainak és társadalmainak erre adott válaszai egy olyan közeget mutatnak, ami segítheti ezeknek a gondolatoknak a megerősítését és befogadását. Persze a fogyasztói társadalom békeérzetéből és a biztonsági környezet negatív változásaiból következő kettősség felismerése sem újszerű, ami miatt ki kell mondanunk, hogy az eddig sürgetett és megérvelt szerepfelfogás-váltás és szemléletkör szélesítés bekövetkezte a körülöttünk lévő fenyegetések és kihívások közepette sem magától értetődő. Hankiss Elemér ezt úgy fogalmazta meg, hogy „Sok százezer éves, archetipikus élménye az emberiségnek az a sokk és az a félelem, hogy nincs otthon ebben a világban, idegen ebben a világban, hogy törékeny és gyenge teremtés, hogy ezernyi veszélynek és szenvedésnek van kiszolgáltatva ebben a világban. [...] A technológiai haladás eredményei és a modern élet kényelmességei olyannyira elkényeztetnek minket manapság, hogy hajlamosak vagyunk elfelejteni az efféle kérdéseket. Hajlunk arra, hogy azt higgyük, vagy legalábbis nagyon igyekszünk meggyőzni magunkat arról, hogy igenis itthon vagyunk ebben az univerzumban. És megdöbbenünk, ha az élet nyers tényei, eseményei rációfálnak erre. Ahogy mondani szokás: kétségbeesünk, kiborulunk, panaszkodunk, protestálunk, lázadunk. Nem értjük, nem akarjuk érteni, hogy miért van annyi szenvedés és nyomorúság ezen a világon.”³⁴ Ebben a gondolatmenetben egyszerre van jelen a fogyasztói, jóléti társadalmak biztonság- és kényelemérzetében rejlő kockázatok megjelenítése és az az antropológiai, filozófiai és végső soron evolúciós pszichológiai gyökerekkel is rendelkező kötöttség, hogy az emberbe kódolva van saját tudatának az a fajta

³² Simon Sinek: Végtelen játék. Budapest, HVG Könyvek, 2020, 27-28. o.

³³ Simon Sinek i.m. (2020) 36. o.

³⁴ Hankiss Elemér: Az emberi kaland. Budapest, Helikon Kiadó, 2014, 27. o.

befolyásolása, amely mérsékli a veszélyérzetet. Ennek a folyamatoként Hankiss egy olyan problémafelvetést is felvázolt, amely szintén erősíti a védelem és biztonságsvavatolás tekintetében a „civil” tudományos gondolkodás bevonásának fontosságát. Ez a teória pedig a négy dzsungel teóriája, amelyet így írt le számos – sok esetben évezredekkel korábban élt – szerző gondolatait is megragadva: „Az idegen világ bonyolultabb valami, mint ahogy eredetileg képzeltem. Egy metaforával élve azt mondhatnám, olyan ez a világ, mint egy dzsungel, amelyben veszélyes élni, és nehéz életben maradni. Több ezer éves az a hagyomány, amely az emberek lakóhelyét, mindenekelőtt a várost szembeállítja a vadonnal. Amely az ismert és barátságos tartományt szembeállítja az ismeretlen és veszélyes tartományával. [...] Vagyis ő már nemcsak a rajtuk kívül lévő, hanem a bennünk lévő lelki dzsungelről is szól. S ha tovább gondolkozunk, akkor hozzátehetünk ehhez még egy harmadik »dzsungelt« is, a társadalmi dzsungelt körülöttünk, sőt még egy negyediket is, amelyet »metafizikai dzsungelnek« nevezünk majd. A híres vallástörténész, Joseph Campbell ... beszél ezzel kapcsolatban »azokról a betegítően összetört alakzatokról, amelyek előttünk, körülöttünk és bennünk nyüzsögnek.« Története során az embernek nem pusztán a természettel, hanem a maga alkotta társadalom problémáival és az önnön lelkében lévő ismeretlen erővel is meg kellett küzdenie. Hangsúlyoznom kell itt, hogy e küzdelem során az ember saját maga hozott létre új dzsungeleket, az idegen világ új tartományait, amelyek közül egyik-másik ma már félelmetesebb és veszélyesebb, mint az a hajdani idegen világ, amellyel története elején szembekerült.”³⁵ A hankissi négy dzsungel teória a civilizációs folyamat visszasságai mellett egyértelművé teszi, hogy a veszélyek keletkezése, elhárítása, túlélése tekintetében kiemelkedő szerepre tett szert a történelem folyamán az emberi faktor. Ennek megértése, elemzése pedig nem tud, nem válhat el az emberi tényező folyamatos változásától, alakulásától, vagyis védelmi és biztonsági viszonylatban csak az erre szakosodott diszciplínákkal kooperációban építkezhet egy a valóshoz közeli, hiteles és a hatékony fellépést segítő képre. A négy dzsungel teória azonban az emberi tényező szerepe mellett az emberi civilizáció eredményeként előálló rendszerek és újfajta komplexitás fontosságára is felhívja a figyelmet, aminek a védelem és biztonságsvavatolás terepén szintén jelentős súlya van, hozzáértve ehhez az e témákra fókuszáló szak- és tudományterületeket is.

A rendszerszemlélet és hálózat kutatások egyes védelmi és biztonsági kapcsolódásai

Az ember által létrehozott rendszerek és velük az újabb és újabb dzsungelek tekintetében egyértelműen látható mára, hogy fejlődésünk elért egy olyan szintet, ahol a különféle komplex rendszerek sokaságának elemzésére sajátos tudományos megközelítések váltak szükségessé. Ez nem tekinthető újszerű jelenségnek, hiszen például a szociológia és annak diverzifikálódása, a társadalompszichológia fejlődése, vagy épp a nemzetközi tanulmányok diszciplínájának felértékelődése már jó ideje erősíti ezt a tendenciát a modernitás fejlődési fokozatai nyomán. Ezek azonban a vizsgált rendszerek sajátos törvényszerűségek, elvek és módszerek mentén történő elemzésére fókuszáltak, ezzel többlet ismereteket feltárva az adott szisztémáról, vagyis egy komplexitás adott sajátosságait, részterületeit, dimenzióját vonták az elemzés fókuszába.

Talán a tudományterületek összekapcsolódása, ezzel pedig a komplexitás és a – szakmai, tudományos értelemben vett – specialitás közti egyensúly keresése tekintetében a kapitalista

---

³⁵ Hankiss Elemér i.m. (2014) 45-46. o.

világgazdaság sajátos rendszerként való megjelenítését képviselő világrendszer-elmélet³⁶ kialakulása már egy új szemléleti szintet képvisel a huszadik század második fele óta. Ez ugyanis a kapitalista világgazdaság sajátos történeti, társadalmi, belső működési és ezáltal gazdasági, de azon is túlmutató politikai vonatkozásait együtt igyekszik megjeleníteni, különválasztva azt a világrénd³⁷ felfogásnak a hagyományos elemét képező hatalmi dimenziótól. Itt tehát a rendező elv még mindig a komplexitás egy sajátos megjelenési formájának az elemzése, de már tudatosan és jelentős átkötésekkel építve a komplexitás különféle dimenziójának tudományos egymásra vetítésére. Az alapvetés, hogy a kapitalista világgazdasági rendszer történelmileg ez eddig egyedülálló és olyan erővel bír, ami jelentős ráhatást tud gyakorolni a többi dimenzióra, nehezen vitatható. Fontos azonban kiemelni, hogy ennek létrejöttéhez a társadalmi, politikai, biztonsági, tudományos-technológiai és más dimenziók eseményei – véletlenekkel nem ritkán tarkítva – egyaránt szükségesek voltak, ahogy az is, hogy a gazdasági komponens kulcsszerepe nem jelent feltétlen dominanciát is a glóbusz komplex viszonyrendszereinek összességében.³⁸ Ez a szemléletmód azonban egyértelműen alátámasztotta azt, hogy az egyes rendszerek komplexitásukban való elemzése terén még további, értékes többlettudást biztosító fejlődés előtt állunk.

Az info-kommunikáció robbanásszerű fejlődése és globális kiterjedtsége aztán ugrásszerűen be is bizonyította ennek a fejlődésnek a lehetőségét. Ennek oka, hogy az info-kommunikáció egyik oldalról jelentősen átalakítja a hagyományos vizsgálati módszereket, sőt a területeket is, ha úgy tetszik, viszonyrendszereket az emberi, társadalmi, politikai kapcsolatokról kezdve a világgazdaságon át egészen a bűnözésig, hírszerzésig és hadviselésig. Másik oldalról azonban az informatikai szemléleten alapuló hálózatba kapcsoltág tekintetében, amit az internet soha nem látott mértékben értékel fel, egy új megvilágítást is korunk elé tár, ami a különféle – legtágabban vett – információk kapcsolódások útján történő terjedése, alakulása, értékelése, eredményessége tekintetében megkerülhetetlenné teszik a hálózat kutatásokat.

A téma sokrétű és a társadalmi dimenzióban, sőt azon túl is jelentős változásokat hozó volta kapcsán Manuel Castells munkássága azért emelendő ki, mert társadalomtudományi és kommunikációs szakértőként számos művében, nyilatkozatában érezhető az, hogy az utóbbi

---

³⁶ A téma kapcsán lásd: Immanuel Wallerstein: A modern világgazdasági rendszer kialakulása. Budapest, Gondolat Kiadó, 1983.; Immanuel Wallerstein: Bevezetés a világrendszer-elméletbe. Budapest, L'Harmattan – Esmélet Alapítvány, 2010.; Szigeti Péter: Világrendszernézőben. Budapest, Napvilág Kiadó, 2005.; Böröcz József: Hasított fa. A világrendszer-elmélettől a globális struktúraváltásokig. Budapest, L'Harmattan, 2017.

³⁷ Jelen témához kapcsolódva lásd: Henry Kissinger: Világrénd. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2015.; Simai Mihály: Hatalom, Technika, Világgazdaság. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1985.; Farkas Ádám: Világrénd vagy amit akartok? Gondolatok a világrénd alapkérdéseiről. In: Nemzet és Biztonság 2015/6. szám, 120-135. o.

³⁸ Ezt jól példázza az is, hogy jelenleg Kínára a globális kapitalizmus működése szempontjából már meg nem kerülhető szereplőként tekintünk, miközben a globális kapitalizmust létrehozó kultúrkörön kívüli, sokáig a centrum-félperiféria-periféria viszonyrendszerben is hátrányos helyzetben lévő „játékosról” van szó, melynek szerepváltozása a kapitalizmussal alapjaiban ellentétes kommunista hatalomátvitelre épült a belső viszonyok tekintetében. Hasonló példa lehet azonban annak a tételnek a csorbulása is, hogy a globális kapitalizmusban a gazdasági érdek – és nyomás – felül tudja írni a hatalmi törekvéseket, hiszen ha ez így lenne, akkor a NATO-Oroszország relációban a gazdasági szankciónak egyértelműen hatnia kellett volna már. Ez utóbbinál persze kiemelendő, hogy a nyugaton kívüli szereplők sajátos szemlélete és ebben a gazdasági tényező eltérő súlyozása éppúgy számításba veendő, mint az a tény, hogy a globális kapitalizmus rendszerében az állami szankciók ellenére a szürke és fekete gazdasági kapcsolódások miatt az anyagi javak áramlása akkor is fennmarad, ha egyébként azt valamely állam(ok) csoportja politikailag elítélendőnek tartja. Ennek legplasztikusabb példáját adta az Iszlám Állam elnevezésű terrorszervezet feketepiaci bevételeinek mértéke a nemzetközi katonai, illetve a rendészeti és hírszerzési fellépés ellenére is.

dominanciája érvényesül megközelítésében, emiatt pedig a hálózatokban való gondolkodás társadalomra és társadalmi alapú rendszerekre való transzformációjának úttörőjévé is vált. Nem véletlen, hogy munkásságát³⁹ világ szinten is a leginkább idézettek között tartják számon a témában. A társadalom, kommunikáció, információ absztrakt gondolati összekapcsolásával Castells egy olyan irányzatot alapozott meg, amely önmagában ugyan még nem tekinthető a mai értelemben vett hálózat kutatás alapjainak, de egyértelművé tette azt, hogy a hálózati alapú megközelítéssel olyan témák összekapcsolása válik jobban értelmezhetővé, amelyek az elmúlt harminc évben inkább a figyelemért versengtek, mintsem a figyelem homlokterében összekapcsolódtak volna. Ez a szemlélet pedig a védelmi és biztonsági gondolkodás mai kihívásai kapcsán kiemelkedő fontosságú.

Ennek a sajátos és előremutató szemléletnek kiváló példázatait adta Castells „Az Információ kora” háromkötetes művének záró kötetében, még hozzá olyan komplexitást mutatva, amiről persze mondható, hogy egyes prognózisai – mivel akár a geopolitika, akár a biztonságsvavatolás vagy a gazdaság terén túlmutatnak hagyományos szakterületein, ezért megfogalmazásukban – talán túlzóak, de összefüggéseiben mégis inkább beigazolódtak a nagyobb trendek tekintetében. A 20. század vége és a 21. század eleje kapcsán elvi alapvetése a kötet eredeti, 1998-as megjelenésekor a következő volt: „Új társadalom akkor jön létre, amikor és amennyiben szerkezetátalakulás figyelhető meg a termelési viszonyokban, a hatalmi viszonyokban és a tapasztalási viszonyokban. Ezek az átalakulások ugyanilyen lényeges módosulásokra vezetnek a tér és idő társadalmi formáiban, valamint egy új kultúra létrejöttéhez is. A jelen könyv három kötetében felsorakoztatott információk és elemzések erőteljesen arra utalnak, hogy ilyen többdimenziós átalakulás megy végbe a második évezred utolsó éveiben.”⁴⁰ Kiemelendő, hogy e változás kapcsán a szerző elsősorban társadalmi, gazdasági és hatalmi dimenziókra fókuszál kötetében is, de nem marad érzéketlen a hatalom tágabb, védelmi és biztonságsvavatolási, vagy geopolitikai kötődései kapcsán sem. Emellett – indirekt módon – a kutatási területeihez köthető dimenziókban is több olyan megállapítást fogalmaz meg, amelyek a mai biztonsági környezet tekintetében alapvető fontosságúak akár a hibrid jellegű fenyegetések, akár a smart power körébe sorolt eszközök vagy épp az infokommunikáció erősödése miatt átalakuló kulturális-társadalmi közegben teret nyerő post-truth és deepfake jelenségek kapcsán.⁴¹ Ezt példázzák következő gondolatai is: „A hatalom azonban nem tűnik el. Az információs társadalomban alapvetően azokba a kulturális kódokba ivódott, amelyek segítségével az emberek és intézmények az életet képviselik és döntéseket, köztük politikai döntéseket hoznak. A hatalom bár valóságos, bizonyos értelemben anyagtalanná válik. Valóságos, mert bárhol és bármikor megszilárdul, az egyéneket és szervezeteket egy időre képessé teszi arra, hogy konszenzusra való tekintet nélkül érvényt szerezzenek döntéseiknek. Ám anyagtalan is, mert az a képesség abból fakad, hogy olyan kategóriák alá tudja besorolni az élettapasztalatokat, amelyek bizonyos viselkedésre hajlamosítanak, s azután úgy jeleníthetők meg, mint amelyek adott vezetésfajtának

---

³⁹ Jelen keretek között példaként lásd: Manuel Castells: Az internet-galaxis. Budapest, Network Twenty One Hungary, 2002.; Manuel Castells: A tudás világa. [A továbbiakban: Manuel Castells i.m. (2006a).] Budapest, Napvilág Kiadó, 2006.; Manuel Castells: A hálózati társadalom kialakulása. Az Információ kora I. Budapest, Gondolat-Infonia, 2005.; Manuel Castells: Az identitás hatalma. Az információ kora II. Budapest, Gondolat-Infonia, 2006.; Manuel Castells: Az évezred vége. Az információ kora III. [A továbbiakban: Manuel Castells i.m. (2006b).] Budapest, Gondolat-Infonia, 2006.

⁴⁰ Manuel Castells i.m. (2006b) 424. o.

⁴¹ Lásd ennek lehetséges hatásait: Kelemen Roland: Radikalizálás, dezinformálás és tömegpszichózis modern köntösben: a hibrid konfliktusok kibertéren. Jog Állam Politika, 2021/3. szám, 71-85. o.

kedveznek. [...] A kulturális harcok az információ korának hatalmi harcai. Elsősorban a médiában és a médián keresztül vívják őket. De nem a média a hatalom birtokosa. A hatalom, vagyis a viselkedés kikényszerítésének képessége az információcserék és a szimbólumokkal való manipuláció hálózataiban rejlik, amelyek ikonok, szószólók és szellemi erősítők segítségével kapcsolnak össze társadalmi szereplőket, intézmények és kulturális mozgalmakat.”⁴² Ha mindezeket a védelem és biztonság szemüvegén át nézzük, akkor meglátásom szerint újabb súlyt kapnak az információs térben zajló különféle befolyásolási műveletek és azok elleni védelem, valamint a hibrid fenyegetések kapcsán megjelenő komplex vagy totális védelem gondolatköre, amelyek tekintetében azonban tovább kell elemezni a hagyományos hatalmi értelemben véve már egyértelmű ellenérdekeltség felé mutató viszonyulások előtti cselekményeket és reziliencia olyan fajta megerősítését, ami képes reagálni a kulturális-identitásbeli manipulációval történő stratégiai lépésekre is.

Castells gondolatiságának a védelem és biztonság szavatólás szempontjából való hasznosítása terén úgy hiszem, hogy a tágabb, indirekt összefüggések részletes elemzése és továbbgondolása, más kutatási irányzatokhoz és kutatókhoz kapcsolása komoly értékeket rejt magában. Ezt azonban megítélésem szerint a direkt kapcsolódások meg is erősítik, amit jól példáz az is, hogy egy „civil” gondolkodó védelmi és biztonsági dimenziójú prognózisa a huszadik század végére és a huszonegyedik század elejére mennyiben bizonyult utólag validálhatónak. E tekintetben Castells 1998-ban így fogalmazott: „A globális biztonsági ügyekben, amennyiben könyvem elemzése helytállóak, valószínűleg három problémakör áll majd előtérben. Az első a feszültség növekedése a csendes-óceáni térségben: Kína globális hatalomra tör, Japánban megkezdődik a nemzeti paranoia újabb fordulója, Korea, Indonézia és India pedig mindkettőre reagál. A második az orosz hatalom újjáéledése, nemcsak mint atomszuperhatalomé, hanem mint erős nemzeté, amely immár nem tűri a megaláztatásokat. A feltételek, amelyek mellett a posztkommunista Oroszország bevonható vagy nem vonható be a közös globális irányítás multilaterális rendszerébe, meg fogják határozni a biztonsági szövetségek jövőbeli geometriáját. A harmadik biztonsági problémahalmaz valószínűleg a legdöntőbb az összes közül, s valószínűleg hosszú időszakra megszabja, mennyire biztonságos lesz általában a világ. Az új hadviselési formákkal kapcsolatos, amelyekkel egyének, szervezetek és államok élnek majd, meggyőződésükben mindannyian erősek, ám katonai eszközök tekintetében gyengék, ugyanakkor hozzá tudnak jutni új tömegpusztító technológiákhoz, s képesek felfedezni társadalmaink sebezhető pontjait. [...] Már az ezredfordulón is világszerte jelentős fenyegetésnek tekintjük a globális vagy helyi terrorizmust. Meggyőződésem szerint azonban ez csak a szerény kezdet. Az egyre bonyolultabb technológia két, egyaránt a nyílt terrorba torkolló irányzathoz vezet: egy kicsiny, kellően pénzelt és informált eltökélt csoport egész nagyvárosokat képes lerombolni, illetve létezésünk idegközpontjaira lecsapni, ugyanakkor mindennapi életünk infrastruktúrája, az energiaellátástól a szállításon keresztül a vízellátásig annyira összetetté, egybefonódóvá vált, hogy sebezhetősége hatványozottan növekszik. Bár az új technológiák segítik a biztonsági rendszereket, egyben kiszolgáltatottabbá is teszik napi életünket.”⁴³

Ezt az – ismétlem: 1998-as – „civil” elemzést nézve, talán a tömegpusztító fegyverek terrorizmushoz kötődő kérdése túlzóan hat eddigi tapasztalataink alapján, de nem kizárható fenyegetés. Talán az új hadviselési formák az állami és nem állami szereplők által képviselt új típusú fenyegetések tekintetében való alkalmazása formailag bizonytalannak hat. Mégis az

⁴² Manuel Castells i.m. (2006b) 431. o.

⁴³ Manuel Castells i.m. (2006b) 440. o.

értékelés egésze tartalmilag meglehetősen találó és utólag – sajnos – tapasztalati úton is igazolható, amiben épp úgy kiemelendő az új típusú biztonsági kihívások és ezen belül a nem feltétlenül erős állami, illetve a nem állami szereplők súlynövekedésének prognosztizálása, mint az ellátási és technológiai rendszerek sérülékenységének kérdésén keresztül a ma már közismertté vált reziliencia fokozásának problématikája. Meglátásom szerint ez a prognózis azért kimagasló súlyú, mert egyértelműsíti, hogy a szakmai-tudományos elemzés terén a „civil”gondolkodás egy olyan időszakban is releváns védelmi és biztonságsvetelési kötődésű megállapításokat tudott tenni saját kutatási eredményeire alapozva, amelyek később a védelmi szféra számára nemzetállami és szövetségi szinten is kulcsfontosságúvá váltak. Ez a fajta nyitottság kiváló érv a gondolkodásmódbeli, szakmai-tudományos kölcsönhatásosság erősítése mellett, ami persze visszavezet minket ahhoz a kérdéshez, hogy mennyire vagyunk érettek erre a fajta komplex megközelítésre. Castells azonban e tekintetben is támpontot adott gondolataival, amin érdemes lehet elmerengeni több évtized távlatából is: „A mai társadalom tudásának legnagyobb hiányossága éppen a tudásanyag túlzott szétforgácsolódása és szakosodása, illetve alávetettsége a bürokratikus szabályozásnak. Ezeket a szabályokat nem a tudomány jelenlegi dinamizmusának a figyelembevételével alkották meg. Sokkal inkább olyan egyezmények eredményei, amelyek rendezték a határokat a maguk terepét ádázul védelmező tudósklikkek könyörtelen háború után. De mint a tudás gyorsan változó világának minden határa, tartalmilag elavulnak, ugyanakkor lényegesek a befektetett érdekek megőrzéséhez. Így az interdiszciplináris kutatás nélkülözhetetlen az új felfedezésekhez. A tudomány ilyenképpen az intézményes rendszerek réseiben halad előre...”⁴⁴

A hálózatok tudományos vizsgálata terén azonban Barabási Albert László munkásságára is fokozott figyelmet kell fordítani, hiszen egyik oldalról egy rendkívül újszerű szemléletet képvisel, másik oldalról pedig annak sokrétű alkalmazhatóságát bemutatva közérthető, sokrétűen vizualizálható módon is segít megérteni mindezt. Azt teszi rendkívül újszerűen, egy bizonyos szintig a kapcsolódó tudományokban laikus érdeklődők számára is megérthető, mégis tudományosan rendkívül mélyen megalapozott módon megkérdőjelezhetetlenné, hogy az emberiség fejlődése elért egy olyan szintet, ahol a civilizációs komplexitás lehető leghatékonyabb értelmezéséhez egyszerre van szükség a részkérdések speciális szaktudással történő elemzésére, de emellett a komplexitás egészében is sajátos kapcsolódási mátrixként, hálózatként való vizsgálatára is. Úgy is mondhatjuk, hogy a 21. század tudományos és technológiai lehetőségeit felhasználva erősítette meg azt az alapvetést, hogy az egész szükségképpen több mint a részek összessége. Ahogy ő fogalmaz: „A feltételezés az, hogy ha egyszer megértjük a részeket, akkor könnyű lesz az egészet felfognunk. [...] Közel vagyunk ahhoz, hogy majdnem mindent tudjuk, amit a részekről tudni lehet. A természet egészének megértésétől azonban ugyanolyan messze vagyunk, mint bármikor korábban. [...] Manapság egyre inkább felismerjük, hogy semmi nem történik elszigetelten. A legtöbb esemény és jelensége része egy komplex, univerzális kirakós játéknak, amelynek sok-sok darabja egymással kapcsolatban és kölcsönhatásban áll, egymást befolyásolja. [...] Elkezdjük megérteni a hálózatok fontosságát.”⁴⁵ Megfogalmazásának több fontos üzenete is van. Egyik oldalról nem bírálja, kritizálja, vagy szükségteleníti a részekre irányuló – specializált, szakosodott – kutatásokat és tudásformákat, hanem arra irányítja rá a figyelmet, hogy azok kizárólagossá tétele nem jelentett megoldást a komplexitásra nézve. Témánkra vetítve tehát

⁴⁴ Manuel Castells i.m. (2006a) 147. o.

⁴⁵ Barabási Albert László: Behálózva. A hálózatok új tudománya. Budapest, Libri Kiadó, 2003, 12-13. o.

a különféle rendszerek részéről, jelenségeiről, sajátos viszonyrendszereiről értékes és hasznosítható tudást halmoztunk fel, azonban ezek egymás mellé állítása önmagában még nem segít megérteni az egészet, a komplexitást, hiszen a részek az egészben sajátos módon kapcsolódnak össze, aminek révén a részként megállapított jellemzőik változhatnak, illetve más részek jellemzőihez való súlyozottságukban is pozicionálásra kerülnek.

A védelem és biztonságsvizsgálás tekintetében egyértelműnek hat tehát, hogy a hálózat kutatásoknak sok tekintetben kiemelt szerepe lehet. Ez a tudomány megfelelő védelmi-biztonsági kapcsolódásokkal tovább fejlesztheti a védelmi szféra elemző-értékelő képességeinek hatékonyságát, hiszen segíthet a szembenálló akár állami akár nem állami szereplők kapcsolódásainak mélyebb megismerésében. Legalább ilyen hatékonyan hasznosítható azonban ez a diszciplína a saját rendszereink sérülékenységeinek kiszűrését, illetve az ezekkel összefüggő védelmi célú felkészülést szolgáló belső vizsgálatok, majd ezek alapján a fejlesztési és védelmi tervezési folyamatok megerősítésében. Az alkalmazhatóság terepeinek fürkészése persze még hosszan folytatható, hiszen egyértelmű, hogy a hálózatok azonosításának és vizsgálatának társadalmi, gazdasági, geopolitikai, bűnüldözési, nemzetbiztonsági, hadviselési, ellátásbiztonsági, információbiztonsági, de adott esetben akár jogi szabályozási témakörökre való alkalmazását is haszonnal tudja majd a 21. századi védelmi és biztonsági gondolkodás használni, ha és amennyiben erre lesz kellő nyitottság a szakértői és a döntéshozói szinten is. A hálózat kutatás védelmi és biztonsági gondolkodásba való integrációja ugyanis feltehetően komoly szemlélet- és szerepváltozást igényel majd minden résztvevőtől. Másként fogalmazva: a hálózat kutatás védelmi és biztonsági hasznosítása épp akkora újdonságot hozhat a védelmi és biztonsági gondolkodásban és feladatellátásban, mint amekkorát a tudományos életben és számos „hétköznapi” jelenség megítélésében hozott Barabási Albert László munkássága a borkóstolók működésétől, a zenei toplisták elemzésén át az irodalmi termékek népszerűségének vagy az álhírek terjedésének vizsgálatai, illetve a különféle eseményláncok, ahogy ő fogalmaz „villanások” analízise kapcsán.⁴⁶

Az pedig, hogy a hétköznapi biztonsági események példáján át milyen mértékben is kapcsolható a hálózat kutatás, mint értelmezési keret a védelmi és biztonsági gondolkodás és feladatellátás újításához, jól látszik Barabási egyik példájából, aminek alapja az Egyesült Államokat és Kanadát érintő 2003. augusztus 14-i áramszünet volt, amely során több mint 55 millió ember maradt a két országban áram nélkül. Ahogy Barabási fogalmaz: „A 2003-as áramszünet a dominósoréhoz hasonló összeomlás jellegzetes példája. Amikor egy hálózat szállítórendszerként működik, akkor egy pont meghibásodása megnöveli más pontok terhelését. Ha a többletterhelés kicsi, akkor a rendszer könnyen szétosztja, és a hiba gyakorlatilag észrevétlenül marad. Ám ha a többletterhelés már túl nagy a szomszédos pontokon, akkor azok is túlterhelődnek, és továbbhárítják a terhelést az ő szomszédjaiknak. Pillanatok alatt szétterjed a hiba hatása, és hogy az így támadt lavina mekkora területet súlyt, azt az határozza meg, hogy a lavinát indító csúcspontok milyen erősek és hol vannak a hálózatban. [...] A pénzügyi rendszerben is láthattunk már lavinaszerű összeomlást [...] Lavinaszerű összeomlásokat mesterségesen is előidézhetünk. Példa rá a világméretű erőfeszítés a terroriszervezetek pénzforrásainak elvágására: azok a szervezetek működését igyekeznek megbénítani.”⁴⁷ Az, hogy egy milliárdot – és velük közintézmények sorát – érintő jelentős áramkimaradás védelmi és biztonsági, ezen belül legalább katasztrófavédelmi és

⁴⁶ E körben lásd: Barabási Albert-László: Villanások. A jövő kiszámítható. Budapest, Libri, 2010.; Barabási Albert-László: A képlet. A siker egyetemes törvényei. Budapest, Libri, 2020.;

⁴⁷ Barabási Albert-László: A hálózatok tudománya. Budapest, Libri, 2016, 37-38. o.

rendvédelmi, de nem zárható ki, hogy közreműködő jellegű katonai fellépést is igényelne Európában vagy akár hazánkban, úgy vélem – ma már – nem kérdés, tehát a példa valid. A terrrorszervezetek elleni fellépés példája szintén mutatja a védelmi-biztonsági alkalmazhatóságot, de a felhozott szituációk kapcsán hipotetikusán azt is végig kell gondolni a védelem és biztonságsvavatolás dimenziójában, hogy a különféle események szándékolt előidézésének megelőzése, elhárítása kapcsán miként hasznosítható még a hálózat kutatás. Barabási a hálózatok általános megközelítése körében – azt kiemelve, hogy nem csodaszert, hanem egy haladó módszert ismertet – erre is reflektált következő gondolataival: „A pusztító összeomlások elkerüléséhez első lépésként meg kell értenünk annak a hálózatnak a szerkezetét, amelyben a lavinaszerű összeomlás kialakul. Második lépésként [...] modelleznünk kell, hogyan megy végbe az összeomlás ezekben a hálózatokban. Végül meg kell tudnunk, hogy a hálózat szerkezete és a hálózaton zajló folyamatok közötti kölcsönhatás hogyan befolyásolja a teljes rendszer robosztusságát (hibákkal szembeni ellenálló képességét). A lavinaszerű összeomlások kétségkívül véletlenszerűek és megjósolhatatlannak tűnnek, mégis általános szabályokat követnek, s azok a hálózatok kutatás eszközeivel számszerűsíthetők, sőt előre jelezhetők.”⁴⁸

A Castells és Barabási gondolatait felvillantva kiemelt hálózat kutatások védelmi és biztonsági adaptálандósága, úgy hiszem, nehezen vitatható, hiszen ezek nélkül vajon hogyan lehetne korszerűen, a tévedési lehetőségek minimalizálásával felkészülni olyan kihívások és fenyegetések kezelésére, mint a szükségképpen hálózatos kibertérben zajló illegális cselekmények, a hibrid fenyegetések, illetve a technológia fejlődéséből adódóan egyre nehezebben kezelhető post-truth és deepfake jelenségek? Meglátásom szerint mivel a változó biztonsági környezet újabb és újabb kihívásai egyszerre építenek a hagyományos emberi tényezőre és a fejlődésből fakadó – mások mellett hálózatos jellegű – újításokra, a védelem és biztonságsvavatolás terén is megkerülhetetlen az ezekhez való felzárkózás.

Zárszó

A biztonsági környezet elmúlt egy, másfél évtizedben tapasztalható jelentékeny, sok tekintetben negatív – de talán inkább kijózanító, mint katasztrofális – változásai egyértelműen szükségessé tették az állam védelmi és biztonsági funkcióinak újragondolását. E körben egyik oldalról a képességek újbóli fejlesztése emelhető ki, hiszen korszerű védelmi képességek nélkül az állam nem tudja megvédeni a társadalmat, a nemzeti érdekeket. Másik oldalról a technológiai közeg változása, illetve a különféle kihívás- és fenyegetéstípusok összekapcsolódása az átfogó megközelítést, a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolását is előtérbe hozta. Ez a változási tendencia hazánkban is megjelent előbb a honvédelmi és haderőfejlesztési program, valamint a rendészeti és nemzetbiztonsági képességek fejlesztésével, majd pedig a védelmi és biztonsági szabályozás reformjának megkezdésével.

A védelmi és biztonsági reform kapcsán e sorok szerzője is több ízben foglalt állást a szemléletváltás szükségessége mellett.⁴⁹ Fontos azonban kiemelni, hogy a szemléletmód

⁴⁸ Barabási Albert-László i.m. (2016) 38. o.

⁴⁹ Lásd: Farkas Ádám: Szemléletváltást védelmi aspektusban! In: Pázmány Law Working Papers 2015/18.; Farkas Ádám: Egy lehetséges narratíva a védelem-szabályozási szemléletünk megújításához. In: Farkas Ádám – Kelemen Roland (szerk.): Szkülla és Kharübdisz között – Tanulmányok a különleges jogrend elméleti és pragmatikus

megváltoztatásának a védelem és biztonságsvavatolás terén egy szűkebb és egy tágabb értelmet is párosíthatunk. A szűkebb értelmezési tartomány az, amelynek orvoslása felé a védelmi és biztonsági szabályozás reformja már komoly lépéseket tett, hiszen ez arra irányul, hogy a védelmi szférák stratégiai szintű – de szakmai és nem politikai – összehangolás nélküli éles különállása, szemléleti elhatároltsága egy olyan biztonsági környezetben már nehezen tartható és védhető, ahol a kihívás- és fenyegetéstípusok összekapcsolódnak. Persze ebben a szűkebb értelmezési körben is vannak még nyitott kérdések, így például az elmélet és gyakorlat viszonyulása egymáshoz a védelem és biztonságsvavatolás terén.⁵⁰ Ez utóbbi azért is kulcsfontosságú, mert egyszerre érinti a különféle védelmi és biztonsági ágazatok tudományos hátterének kérdését, annak korszerűségét, hatékonyságát, illetve kapcsolódását a „civil” tudományos szférához. Ezzel pedig rá is világít a tágabb értelmezési lehetőségre, arra, hogy a védelem és biztonságsvavatolás milyen mértékben, milyen hatékonysággal áll ma kölcsönhatásban azokkal a „civil” tudományokkal és szemléleti sajátosságokkal, amelyek a dinamikus változó és egyre sokrétűbb biztonsági környezet különféle aspektusait a maguk sajátosságai szerint vizsgálják. Mennyire tudja befogadni a védelem és biztonságsvavatolás – és annak reformja – a „civil” tudományos eredményeket és gondolkodásmódot, de másik oldalról, mennyiben képes hiteles és szakmai-tudományos értelemben megalapozott szemléletmódot és információkat átadni a saját területéről ahhoz, hogy ezzel „civil” tudományokat segítse, általuk pedig a politikai és társadalmi biztonságfelfogást korszerűsítse.

Jelen tanulmány ez utóbbi értelmezési tartomány kérdéseit kívánta megvilágítani a történelmi tapasztalat; a bölcsészet-, a humán- és a társadalomtudományok szerepe, illetve a hálózat kutatások felvillantása révén. A fő cél az volt, hogy több oldalról húzzuk alá az emberiség által elért fejlődési szint azon sajátosságát, hogy abban már az olyan speciális tevékenységi körök, mint a védelem és biztonságsvavatolás is csak a komplexitás egészében és saját szakterületén messze túlmutató részelemeiben való vizsgálatával tud hatékonyan érvényesülni. Ebből ugyanis szükségképpen következik a szerepek átértelmezésének szüksége is, vagyis az, hogy a védelem és biztonságsvavatolás hatékonyságának feltétele a 21. században, hogy annak legyenek saját közvetítői vagy tolmácsai, akik a társadalom és a „civil” szak- és tudományterületek képviselői számára is hitelesen tudják artikulálni a védelem és biztonságsvavatolás igényeit, sajátosságait, eredményeit és szemléletét, amely hitelességgel egyben együttműködésre tudják hívni a szóban forgó többi területet.

Innen nézve tehát megfogalmazható az is, hogy a védelem és biztonságsvavatolás 21. századi korszerűsítése, reformja során egyszerre kell

- 1) a különféle védelmi és biztonsági ágazatok, területek képességeit, szemléletét, szabályozását a maguk specialitásaihoz igazodva fejleszteni;
- 2) ezek szakmailag összehangolt működését biztosítani;
- 3) az ágazati szak- és tudományterületeken működő kutatói képességek fejlesztését a funkcionális képességfejlesztésekkel együtt megvalósítani; valamint

---

kérdéseiről, valamint nemzetközi megoldásairól. Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2020, 347-380. o.

⁵⁰ Lásd: Farkas Ádám: A multidiszciplinaritás helye, szerepe a védelem és biztonság szabályozásának és szervezésének komplex kutatásaiban. In: Közjogi Szemle 2021/4. szám, 22-28. o.

4) a védelem és biztonságszavatolás komplexitáshoz illeszkedő – az előzőekben írtakból adódóan új – interfész jellegű szakmai-tudományos háttérképességeit, think-tankjeit kialakítani.

Az első két elem ugyanis a funkcionális korszerűség záloga; a harmadik elem az egyre változékonyabb közeghez való alkalmazkodás speciális, szaktudományos bázisa; a negyedik elem pedig a hatékony közvetítés és egyben tudástranszfer előfeltétele a védelmi és biztonsági szféra, valamint a tág értelemben vett „civil” szak- és tudományterületek, általuk pedig a társadalmi tudat, abból következően pedig a társadalmi legitimitáció között. A Christopher Andrew – nem ok nélküli – kritikáitól, Hankiss Elemér négy dzsungeléig és Barabási Albert László komplexitás megértése kapcsán megfogalmazott marasztalásáig terjedő, példálózó jellegű gondolatmenet, bízom benne, meg tud alapozni egy olyan változást, amellyel elkezdődhet egy erős, időtálló, a társadalom és a védelmi-biztonsági szféra számára is hasznosabb szakmai-tudományos közvetítő közeg és kooperáció kibontakozása.

Felhasznált irodalom

- [1] Alex Fradera: 100 híres mondás – Pszichológia. Budapest, Kossuth Kiadó, 2020.
- [2] Andreides Gábor – M. Madarász Anita – Soós Viktor Attila (szerk.): Diplomácia – Hírszerzés – Állambiztonság. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2018.
- [3] Barabás Albert-László: A képlet. A siker egyetemes törvényei. Budapest, Libri, 2020.
- [4] Barabási Albert László: Behálózva. A hálózatok új tudománya. Budapest, Libri Kiadó, 2003.
- [5] Barabási Albert-László: A hálózatok tudománya. Budapest, Libri, 2016.
- [6] Barabási Albert-László: Villanások. A jövő kiszámítható. Budapest, Libri, 2010.
- [7] Bereczkei Tamás – Paál Tünde (szerk.): A lélek eredete. Bevezetés az evolúciós pszichológiába. Budapest, Gondolat Kiadói Kör, 2010.
- [8] Bereczkei Tamás: Evolúciós pszichológia. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.
- [9] Bill Moyers – Joseph Campbell: A mítosz hatalma. Budapest, Helikon Kiadó, 2019.
- [10] Boda József – Regényi Kund (szerk.): A hírszerzés története az ókortól napjainkig. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019.
- [11] Böröcz József: Hasított fa. A világrendszer-elmélettől a globális struktúraváltásokig. Budapest, L'Harmattan, 2017.
- [12] Bruno Maçães: Eurázsia hajnala. Az új világrend nyomában. Budapest, Pallas Athéné Books, 2018.
- [13] Christopher Andrew: Titkos világ I. A hírszerzés története Mózesről az orgyilkosok aranykoráig. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2021.
- [14] Christopher Andrew: Titkos világ II. A hírszerzés története az első világháborútól 9/11-ig. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2021.
- [15] Csink Lóránt (szerk.): A nemzetbiztonság kihívásainak hatása a magánszférára. Budapest, Pázmány Press, 2017.
- [16] Daniel S. Markey (2020): China's Western Horizon. Beijing and the New Geopolitics of Eurasia. New York, Oxford University Press, 2020.
- [17] David M. Buss: Evolutionary Psychology. The New Science of the Mind. New York, Routledge, 2019.
- [18] Dessewffy Tibor: A gonosz szociológiája. Budapest, Geopen Könyvkiadó, 2014.
- [19] Drusza Tamás (szerk.): A magyar elhárítás fejlődése. Tanulmányok a katonai és polgári nemzetbiztonsági elhárítás múltjáról, jelenéről, jövőjéről. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019.
- [20] Farkas Ádám: A [hon]védelmi alkotmány kialakulása a polgári Magyarországon 1867-1944. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2019.
- [21] Farkas Ádám: A multidiszciplinaritás helye, szerepe a védelem és biztonság szabályozásának és szervezésének komplex kutatásaiban. In: Közjogi Szemle 2021/4. szám, 22-28. o.
- [22] Farkas Ádám: Az állam fegyveres védelmének alapvonalai. Budapest, Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, 2019.
- [23] Farkas Ádám: Az Eurázsia gondolat, mint a nyugati szemléletmód önreflexiójának alapja? Gondolatok Robert D. Kaplan „Marco Polo világa visszatér” című munkája kapcsán. Szakmai Szemle 2020/2. szám, 178-192. o.
- [24] Farkas Ádám: Egy lehetséges narratíva a védelem-szabályozási szemléletünk megújításához. In: Farkas Ádám – Kelemen Roland (szerk.): Szküllá és Kharübdisz között – Tanulmányok a különleges jogrend elméleti és pragmatikus kérdéseiről, valamint nemzetközi megoldásairól. Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2020, 347-380. o.
- [25] Farkas Ádám: Szemléletváltást védelmi aspektusban! In: Pázmány Law Working Papers 2015/18.
- [26] Farkas Ádám: Világrend vagy amit akartok? Gondolatok a világrend alapkérdéseiről. In: Nemzet és Biztonság 2015/6. szám, 120-135. o.
- [27] Forgács Balázs: Gerillák, partizánok, felkelők. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020.
- [28] Francis Fukuyama: A történelem vége és az utolsó ember. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2014.

- [29] Gyekiczky Tamás (szerk.): Határtér. Digitális kihívások a jogban. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2021.
- [30] Gyuris Petra – Meskó Norbert – Tisljár Roland (szerk.): Az evolúció árnyoldala. A lelki betegségek és az alternatív szexualitás darwini elemzése. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014.
- [31] Hankiss Elemér: Az emberi kaland. Budapest, Helikon Kiadó, 2014.
- [32] Henry Farrell – Abraham L. Newman: Magánszféra és hatalom. Budapest, Pallas Athéné Könyvkiadó, 2020.
- [33] Henry Kissinger: Világrend. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2015.
- [34] Immanuel Wallerstein: A modern világgazdasági rendszer kialakulása. Budapest, Gondolat Kiadó, 1983.
- [35] Immanuel Wallerstein: Bevezetés a vilárendszer-elméletbe. Budapest, L'Harmattan – Eszmélet Alapítvány, 2010.
- [36] Jacques Barzun: Hajnaltól alkonyig. A Nyugati kultúra 500 éve. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2006.
- [37] Jagadics Péter – Rajos Sándor – Simon László – Szabó Károly: A magyar katonai elhárítás története 1918-2018. Budapest, Metropolis Media Group Kft., 2018.
- [38] John Lukacs: A boldogság: feladat. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2018.
- [39] John Lukacs: Isten velem. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2009.
- [40] Kádár Pál – Farkas Ádám: A különleges jogrendi szabályozás fejlődése és katonai védelmi vonatkozásai. In: Farkas Ádám - Kádár Pál (szerk.): Magyarország katonai védelmének közjogi alapjai. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2016., 275-313. o.
- [41] Kádár Pál: A kivételes hatalomtól a különleges jogrend idején bevezethető intézkedésekig. In: Katonai Jogi és Hadijogi Szemle 2014/2. szám, 5-46. o.
- [42] Kelemen Roland: A kivételes hatalom kontinentális modelljének eredeti rendszerei - A német és az osztrák kivételes hatalmi struktúra kialakulása és fejlődése az első világháborúig. In: Honvédségi Szemle 2021/3. szám, 126-134. o.
- [43] Kelemen Roland: A különleges jogrend történeti modelljeinek kialakulása és fejlődése a 20. század második évtizedének végéig. In: Farkas Ádám - Kelemen Roland (szerk.): Szkülla és Kharübdisz között – Tanulmányok a különleges jogrend elméleti és pragmatikus kérdéseiről, valamint nemzetközi megoldásairól. Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2020., 43-79. o.
- [44] Kelemen Roland: Az 1912-es kivételes hatalmi törvény születése és rendszere. In: Farkas Ádám - Kelemen Roland (szerk.): Szkülla és Kharübdisz között – Tanulmányok a különleges jogrend elméleti és pragmatikus kérdéseiről, valamint nemzetközi megoldásairól. Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2020., 81-111. o.
- [45] Kelemen Roland: Az Amerikai Egyesült Államok kivételes hatalmi rendszerének fejlődése a hosszú 19. században. In: Iustum Aequum Salutare 2020/3. szám, 107-120. o.
- [46] Kelemen Roland: Az angol kivételes hatalom története a kezdetektől a második világháborús szabályozásig. In: Jog Állam Politika 2020/2. szám, 53-65. o.
- [47] Kelemen Roland: A háború esetére szóló kivételes intézkedéseket tartalmazó 1912. évi LXIII. törvény genezise és sajtó, valamint jogtudományi visszhangja. In: Kelemen Roland: Források a kivételes hatalom szabályozásának magyarországi genezisééről. Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2017., 12-38. o.
- [48] Kelemen Roland: Radikalizálás, dezinformálás és tömegpszichózis modern köntösben: a hibrid konfliktus kibertérben. Jog Állam Politika, 2021/3. szám, 71-85. o.
- [49] Kiss Tibor – Parti Katalin – Prazsák Gergő: Cyberdeviancia. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019.
- [50] Manuel Castells: A hálózati társadalom kialakulása. Az Információ kora I. Budapest, Gondolat-Infonia, 2005.
- [51] Manuel Castells: A tudás világa. Budapest, Napvilág Kiadó, 2006.
- [52] Manuel Castells: Az évezred vége. Az információ kora III. Budapest, Gondolat-Infonia, 2006.
- [53] Manuel Castells: Az identitás hatalma. Az információ kora II. Budapest, Gondolat-Infonia, 2006.
- [54] Manuel Castells: Az internet-galaxis. Budapest, Network Twenty One Hungary, 2002.

- [55] Maria Raquel Friere – Roger E. Kanet: Key Players and Regional Dynamics in Eurasia. The Return of the 'Great Game'. New York, Palgrave Macmillan, 2010.
- [56] Mark Bassin – Mikhail Suslov: Eurasia 2.0. Russian Geopolitics in the Age of New Media. Lanham – Boulder – New York – London, Lexington Books, 2016.
- [57] Mary Aiken: Cybercsapda. Budapest, Harmat – Új ember, 2020.
- [58] Matthew Sussex – Roger E. Kanet: Russia, Eurasia and the New Geopolitics of Energy. Confrontation and Consolidation. New York, Palgrave Macmillan, 2015.
- [59] Oswald Spengler: A Nyugat alkonya I. Noran Libro, 2011.
- [60] R. I. M. Dunbar – Louise Barrett (ed): Oxford Handbook of Evolutionary Psychology. Oxford, Oxford University Press, 2007.
- [61] Robert D. Kaplan: A földrajz bosszúja. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2019.
- [62] Robert D. Kaplan: Marco Polo világa visszatér. Budapest, Pallas Athéné Könyvkiadó, 2018.
- [63] Simai Mihály: Hatalom, Technika, Világgazdaság. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1985.
- [64] Simon Sinek: Végtelen játék. Budapest, HVG Könyvek, 2020.
- [65] Szigeti Péter: Világrendszerképzőben. Budapest, Napvilág Kiadó, 2005.
- [66] Szűcs Zoltán Gábor – Gyulai Attila (szerk.): A hatalom kódében. Bevezetés a realista politikaelméletbe. Budapest, L'Harmattan, 2016.
- [67] William Nester: Putyin virtuális háborúja. Budapest, Hajja Book Kft., 2020.
- [68] Yuval Noah Harari: Homo Deus. A holnap rövid története. Budapest, Animus Kiadó, 2017.
- [69] Yuval Noah Harari: Sapiens. Az emberiség rövid története. Budapest, Animus Kiadó, 2017.
- [70] Zygmunt Bauman: Legislators and Interpreters. On modernity, post-modernity and intellectuals. Cambridge, Polity Press, 1987.

